

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Bakalářská práce

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav řecký a latinských studií

Bakalářská práce

Jan Brebera

Morální aspekty války v Tacitově díle.

Moral Aspects of War in the Work of Tacitus.

Vedoucí: doc. PhDr. Václav Marek, CSc.

Studijní obor: Dějiny antických civilizací

Děkuji svému vedoucímu práce doc. PhDr. Václavu Markovi, CSc. za trpělivost, vstřícnost a velikou pomoc při psaní práce. Dále bych rád poděkoval svému otci Zdeňkovi a matce Aleně, Janě Kodetové, Danielu Břízovi, Šimonovi Petrovi Hanzalovi a Janě Marii Desenské-Ciglerové za podporu a užitečné rady.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Morální aspekty války v Tacitově díle vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Abstrakt

Bakalářská práce se zabývá Tacitovým pohledem na vedení římských válek, hodnocení dopadů římského imperialismu a jeho názor na činy císařů a dalších důležitých činitelů římské říše s přihlédnutím k jejich výkonům při vedení války. V úvodu bude stručně vyličen Tacitus a jeho dílo a to především jeho dvě menší monografie. Dále bude podána základní charakteristika římské doktríny *bellum iustum*. Následně bude představena řeč barbara Calgaca a jeho kritika římské výbojné politiky. Poté bude interpretována Tacitova charakteristika barbarů a jejich válek, aby v poslední části analýzy byl pohled zaměřen na Tacitovo hodnocení římské strany a římských osobností spojených s válčením. V závěru bude na základě zjištěných faktů interpretován Tacitův pohled na militaristickou oblast tehdejšího Říma a tato interpretace bude konfrontována s některými názory moderních badatelů.

Abstract

The Bachelor's thesis is concerned with Tacitus' view of Roman waging of war, evaluation of the impacts of Roman imperialism and his consideration of the actions of emperors and other important actors of the Roman Empire and their performance in war. Tacitus and his work, namely his two lesser monographies, will be briefly delineated in the introduction. Next, a description will be given of the Roman doctrine of *bellum iustum*. Calgacus' speech and his criticism of Roman politics of aggression will follow. Tacitus' description of barbarians and their wars will then be interpreted so that the final part of analysis would focus on Tacitus' evaluation of the Roman side and Roman figures associated with warfare. In the conclusion, the presented evidence will lead to an interpretation of Tacitus's view of the Roman military sector of his time and this interpretation will be confronted with the opinions of modern researchers.

Klíčová slova

Tacitus, válka, římský imperialismus, *bellum iustum*, etika

Keywords

Tacitus, war, Roman imperialism, *bellum iustum*, morality

Obsah

1 Tacitus a jeho doba	7
1.1 Kdo je Tacitus?	8
1.2 Tacitovo dílo	9
1.3 <i>Bellum iustum</i>	12
1.4 Agricola a Germánie	17
1.5 Tacitovy důvody k sepsání	18
2 Tacitus a římská válka	21
2.1 Příčiny a vedení válek	22
2.2 Příčiny římského úspěchu	25
2.3 Římský charakter ve válce	27
2.4 Může zvítězit svoboda nad římským útlakem?	28
3 Dopady římských výbojů	29
3.1 Porobení se připodobňují k nectnostným	30
3.2 Římský mír jako válka s Římem	32
3.3 Barbarské válečné ctnosti	32
3.4 Barbarská síla	33
3.5 Kdo je barbar a kdo Říman?	35
3.6 Barbarská přirozenost	37
3.7 Barbaři, největší hrozba říše?	38
4 Váleční vůdcové	40
4.1 Nový typ hrdiny	40
4.2 Agricola vs. současníci	42
4.3 Agricola a válka	44
4.4 Nejhorší císař	45
4.5 Císař a poddaní	47
4.6 Císař a války	50
4.7 Nový císař	52
5 Shrnutí	53
6 Reference	56
6.1 Prameny	56
6.2 Literatura	58

1 Tacitus a jeho doba

Ve své práci se budu zajímat pouze o zlomek myšlenek významného historika antického Říma Cornelia Tacita. Můj zájem se bude omezovat na jeho velmi strukturovaný a pro moderního čtenáře možná ne příliš srozumitelný Tacitův názor na válečné operace a jeho kritické hodnocení římské expanzivní politiky: a to reflexe role římského vojska z pohledu nepřátel, názor na příčiny válek, jejich správné vedení a ukončení; hodnocení chování císařů za raného principátu v prvním století našeho letopočtu. Jako zdroj evidence budu užívat především jeho dvě menší monografie *Agricola* a *Germánie* a vybrané části z jeho větších děl. Nejdříve jsem na základě četby sekundární literatury se seznámil s osobou historika a tehdejšího dogmatu vedení válek. Ke kontextu a obecnému vhledu do Tacita a jeho doby jsem užil především dvou knih DUDLEY, Donald Reynolds. *The world of Tacitus*. London: Secker & Warburg, 1968 a a MENDELL, Clarence W. *Tacitus, The man and his work*. New Haven: Yale University Press, 1957. Dvoudílnou monografii Ronalda Syme; *Tacitus*. Oxford, 1958; jsem z pragmatických důvodů nezahrnul. Následně jsem se seznámil na základě četby sekundární literatury s římskou teorií válek a historií římského imperialismu. Poté jsem přistoupil k samotné četbě Tacitova díla. Tu jsem provedl pomocí českých překladů TACITUS, Publius Cornelius. *Z dějin císařského Říma*, přeložili Antonín Minařík, Antonín Hartmann a Václav Bahník Praha: Svoboda, 1976 a TACITUS, Publius Cornelius. *Letopisy. III. přepracované vydání*, přeložil Antonín Minařík. Praha: Svoboda, 1975 a vybraná místa jsem následně ověřil v latinském originále, který jsem čerpal z edic, které uvádím na konci práce v sekci Prameny, a k lepšímu pochopení monografií jsem užil komentářů TACITUS, Publius Cornelius. *Germania*. Oxford: [Clarendon Press,], 1999. Clarendon ancient history series a TACITUS, Publius Cornelius, WOODMAN, A. J., ed. *Agricola*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. Cambridge Greek and Latin classics. Fakta zjištěná z textu jsem konfrontoval s vybranou sekundární literaturou a pokusil jsem se rekonstruovat myšlenkovou strukturu a srovnal jsem jí s tehdejším politickým konsenzem, který představovala doktrína *Pax Romana*. První téma, které jsem se pokusil interpretovat, byla řeč Calgacova a další části jeho díla, jež jsou k této řeči tématicky velmi blízké, na nichž jsem se snažil především demonstrovat Tacitovu kritiku římského vedení válek a jejich výsledků z pohledu barbarů. V další části jsem se pokusil vyložit Tacitův názor na barbary, jejich chování a jejich válečné akty. A následně jsem se pokusil interpretovat Tacitův pohled na Řím z pohledu Římana a jeho hodnocení některých osobností. V závěru jsem na základě zjištěných informací se pokusil rekonstruovat a strukturovat Tacitovy názory.

1.1 Kdo je Tacitus?

Dějiny antických civilizací zajímají evropské badatele již staletí a poznatky o nich se mohou zdát jako samozřejmá součást moderní evropské historiografie. Jiné historické i současné civilizace nebyly tak dlouho a intenzivně studovány Evropany jako starověké Řecko a Řím. Přesto naše věda má velké nedostatky znalostí o této době. A římský historik Tacitus není výjimkou. Ačkoliv se jedná o velmi důležitého a pro širokou veřejnost dobře známého antického historika, k němuž se upínali mnozí evropští badatelé skrze staletí,¹ jeho životní data a osobní údaje nám nejsou příliš známá. Moderní badatelé si nejsou jistí ani samotným jménem římského historika. Dochována totiž máme kromě samotného jména Tacitus také jméno Cornelius, které se vyskytuje samostatně, či jako rodové jméno, dále se nám zachovala *praenomen* Gaius a Publius.² Dnešní konsensus pracuje se jménem Cornelius Tacitus a jako možné datum narození udává rok 54 až 56 a datum úmrtí okolo let 117 až 120.³ Jedním z možných důvodů, proč toho víme tak málo o Tacitovi, může být to, že je prvním ze svého rodu, který dokázal svoji kariéru ukončit ve vysokých funkcích.⁴ Tacitus nám nezanechal žádnou svoji autobiografii a v žádném ze svých děl nevystupuje jako účastník děje, protože zřejmě nezastával významné pozice, i když v *His.* 1.1. popisuje svůj kariérní postup a dokazuje, že byl očitým svědkem událostí, ale ještě jako velmi mladý a bezvýznamný. Na rozdíl od Caesara tak Tacitovo dílo o samotných činech autora explicitně mnoho neřekne.

Na rozdíl od moderní historiografie Tacitus na mnoha místech přerušuje výklad svojí reflexí a názory na nastalé události. To umožňuje se na dílo dívat nejen z ryze faktografického hlediska, jež by bylo stejně velmi problematické a vyžadovalo by detailní verifikaci, která by byla velmi obtížná, v některých případech i zcela nemožná, neboť o události nemáme jiných zpráv.⁵ Ale také k nám skrze děj promlouvají jeho myšlenky a hodnotový systém. Jak vidno, o činech a životě Tacita toho víme málo, ale jeho dílo je plné jeho myšlenek. Lze tak čerpat nejen historická fakta, ale i obšírně sledovat Tacitův komentář, kterým prozrazuje nejen své

¹DUDLEY, str. 234-239,

²Z antiky se nám nezachovala většina životních dat. Tacitovo narození badatelé dedukují podle data získání konkrétního úřadu, neboť ty měly svoji minimální věkovou hranici pro vstup. Je zde však problematické, zda zda Tacitus měl standardní kariéru. Dále tak lze usoudit z doby, kdy se ženil, či podle dat jeho přítele Plinia mladšího, který byl téměř současníkem Tacitovým. U úmrtí je situace ještě obtížnější. Tacitus na rozdíl od jiných historiků končí výklad dějin dávno před svojí smrtí, což lze doložit z *His.* 1.1.11. Historici tak musí z malých náznaků rekonstruovat, zda se v jeho díle nenachází nějaká připomínka, jež by upozornila, kdy dané dílo píše, tedy je stále živ viz MENDELL, str. 6-7

³starší data uvádí MENDELL str. 7; mladší data DUDLEY, str. 13 a 17

⁴Jedná se o *argument ex silentio*. Máme sice jmenovce, ale zřejmě se nejednalo o příbuzné, MENDELL, str. 3-4, tato otázka evidence *homo novus* podobně jako místo narození je velmi diskutabilní. Další evidencí, že se nejedná o dědičného člena nobility, je prudká kritika tehdejší aristokracie a záliba ve staromódních prvcích života, což mohlo být způsobeno určitým pocitem nedostatečnosti a snahou extrémními postoji legitimizovat své postavení, když se jednalo o provinciální aristokracii bez slavných předků, a navázat na staré hodnoty původní nobility, tak se distancovat od tradiční „dekadentní“ římské elity, DUDDLEY, str. 15

⁵Tacitus je jediným zdrojem například pro dějiny Británie a Germánie prvního století. DUDDLEY, str. 179

myšlenky, ale i pohled určité skupiny římské elity, její identitu a vymezení oblasti činnosti římského aristokrata.

1.2 Tacitovo dílo

Tacitus jako většina římských aristokratů⁶ měl široké vzdělání, což dokazuje velká diverzita poznatků, které se nám snaží v dílech zprostředkovat. Dnes se všeobecně uznává,⁷ že sepsal pět děl: *De vita et moribus Iulii Agricolae*, *De origine, situ, moribus ac populis Germanorum*, *Dialogus de oratoribus*, *Historiae*, *Annales ab excessu divi Augusti*.⁸ Historie a Letopisy jsou velké několika svazkové cykly, které z historického hlediska popisují období raného principátu, obě se nám bohužel nedochovaly celé.⁹ Zbylé tři jsou kratší: Agricola je biografie, Rozprava o

⁶Tacitus se inspiroval v psaní historického díla od nejlepších. Vstupoval na toto pole s velkou výhodou v podobě rétorického vzdělání, takže nebylo pro něj obtížné napodobit styl Liviův, či Sallustiův, avšak Tacitus se obracel až k Thúkydidovi, jehož tehdejší doba považovala za nejlepšího historika. Tacitus však užíval odkazy i na jiné autory, jako byl například Vergilius. DUDLEY, str. 27-28

⁷Pochybnosti nejsou pouze v počtu sepsaných děl a jejich délky, ale i v jejich původních názvech. To souvisí všeobecně s dochováním díla. Ačkoliv na rozdíl od jiných starověkých autorů Tacitus nebyl nikdy zcela zapomenut viz MENDELL, str. 232-238 (především Germánie a Agricola mají evidenci užívání přerušenu pouze po dobu dvě stě let), je velikou otázkou, do jaké míry byl skutečně čten. Pro zájemce doporučuji celou kapitolu v MENDELL, str. 225-238 a k dochování díla bude také věnována samostatná poznámka 10. Zde se doví více o tom, jaký způsobem lze poznat, který pozdější historik čerpá své znalosti z Tacita, aniž by to sám explicitně zmínil: například nepřesná Tacitova poznámka ohledně délky noci v severnějších šířkách se s oblibou reprodukuje až do středověku u mnohých pozdějších autorů, z čehož lze vysoudit, že se museli v nějaké formě setkat s původním zdrojem. Je samozřejmě nejisté, o jakou míru se jedná. Zde lze použít další metody než faktografické, například lingvistické. Kritici však přesto mohou dále namítat, že se může jednat o pouhý kánon a tradici a nemusí to nic vypovídat o znalosti Tacitova díla. Dochované rukopisy, které jsou z vrcholného středověku, nezaznamenávají konsensus nejen se jménem autora. Názvy děl mají různé tituly. U Agricoly se můžeme setkat s *De vita Iulii Agricolae*, ale i rozšířenější variantou *De vita et moribus Iulii Agricolae*, ale to vše je čerpáno z pojmenování pozdějších autorů (například Aesina), Germánie má daleko více variant (například v MSS *de origine et situ Germaniae*, v *Leidensis de origine situ et moribus ac populi Germanorum* a další), u *Annales* a *Historiae* si nejsme dokonce jisti, zda se jednalo o dvě, či jednu knihu; pokud jsou to dvě knihy, kde je předěl mezi nimi; a dále s dalšími variantami názvů jako například *In quinta Historiarum* (zachováno u Tertuliána), *rerum a Romanis gestarum* (zachováno v Annalech Fuldy), či *Actionum Diurnaliūm Agustae Historiae* (název zachovaný v MS), nejméně problematický co do názvu je *Dialogus de oratoribus* (k názvům více MENDELL, str. 345-348 a CONTE, str. 467), zde je však problém jiný. Někteří badatelé se totiž domnívají, že se nejedná o Tacitovo dílo. Upozorňují na jinou koncepci i literární sloh. Jejich oponenti zase namítají, že se jedná o Tacitovu prvotinu, kterou od ostatních děl dělí velká časová pauza za Domitianovi vlády, kdy Tacitus nepublikoval. Více k tomuto tématu MENDELL, str. 21-25.

⁸V českých překladech jsou uvedeny názvy děl (uvedeno ve stejném pořadí jako výše originální): Život Iulia Agricoly, Germánie, neboli o původu a poloze Germánů, Rozprava o řečnících, Dějiny a Letopisy. Ve své práci budu uvádět názvy děl v češtině, popřípadě pomocí zkratk. Díla jsem srovnal podle Conteho chronologie. CONTE, str. 467

⁹Tacitus není jedním z mála antických autorů, kterému by se pošťastnilo se stát kanonickým autorem, a pro 7. a 8. století na chybí evidence, že by se četl. Avšak na druhou stranu se nejedná o autora zapomenutého a po mnohá staletí neznámého. Už v antice bylo z něho často čerpáno. Důkazem pro recepci může být zmíněn například slavný Tacitův omyl vyskytující se v *Agr.* 12, kde Tacitus popisuje anomálii v severnějších oblastech Evropy. Tento omyl byl opsán Eumeniem z Autunu ve 3. století. Ale lze sledovat u další historiků již z 2. století opsaná z Tacita jména měst (Ptolemaios), informace a jejich podání (Cassius Dion), či kritika příkrého hodnocení židů a křesťanů napsaná Tertullianem. Nesmíme zapomenout ani na Ammiana Marcellina, který ne náhodně začíná svoje líčení tam, kde skončil Tacitus. Pozdější doklady o znalosti Tacitova díla máme u

řečnicích je monografie na pomezí biografie a příručky k rétorice a Germánie je etnologicko-geografická studie. Ve velkých dílech *Annales* a *Historiae* Tacitus činí velké exkurzy,¹⁰ kde se prolíná historiografický žánr s biografií důležitých postav vyskytujících se v té době, geografické a etnologické úvahy¹¹ a určitá psychologizace.¹² Tacitus není typ spisovatele, který by psal o tématech jemu cizích.¹³ To však není v antické historiografii něco neobvyklého. Už od počátku řecké historiografie, na kterou kontinuálně díky Polybiovi navazuje římská, historici často užívají k lepšímu pochopení děje kontext mimo historii samotnou.¹⁴ Tak se u Tacita objevují antropologické úvahy, teologické i theologické interpretace událostí a nezřídka i mýtické příběhy.¹⁵ Také pro Tacita podobně jako pro Thúkydida jsou důležité řeči římských občanů a barbarských nepřátel, které sice nepřinášejí nic nového k ději, avšak právě v nich se nejvíce realizuje duch Tacitova rétorického umu a také právě zde dostává největší prostor autorova reflexe právě probíhajících událostí.¹⁶ Jejich pravdivost a autentičnost je však značně pochybná.¹⁷ Tacitus se také zajímal o charaktery slavných postav, které se snažil detailně interpretovat.¹⁸ Tyto charaktery poté užívá jako *exempla* a nechává je střetávat v

Jordana. V raném středověku byly především Germánie a Agricola velmi intenzivně recipovány jako zdroj pro rané dějiny Britských ostrovů a Německa. Objevitelem Tacita pro moderní vědu byl Boccaccio, který kolem roku 1360 (neznáme přesné datum - asi mezi lety 1357-62) objevil v Monte Cassinu část Tacitova díla (část *Annales* a *Historiae* opsaného ve 12. století.) Poté následovaly další objevy až do poloviny 15. století, kdy již bylo dílo prozkoumáno a zdokumentováno viz. MENDELL, str. 225-255. Klasická základní edice byla vydána v roce 1574 editována Justem Lipsiem a stala se základním textem pro studium Tacita. MENDELL, str. 365-367

¹⁰Velmi dlouhý slavný exkurz se nachází v páté knize *Historiae*, kde popisuje historii, etnografii, geografii a kulturu Palestiny; DUDLEY, str. 194; další jsou například o Sýrii. Tacitus však nemá příliš veliký zájem o mírová témata a geografii; DUDLEY, str. 193; a často jsou plně chyb. (Tacitus neměl příliš v lásce židovskou komunitu, výklad jejich dějin je tak velmi tendenční. DUDLEY, str. 195)

¹¹např.: *Germania* je de facto etnologický exkurz s geografickými a historickými údaji, *Agricola* především kapitoly 10-13, *Historiae* V. 2-10 a jiné.

¹²Tacitus používá jako základní moment lidské psychiky statečnost respektive netečnost daných postav. Ty následně rozvíjejí další charakteristiky osobnosti, ta první má většinou kladné vlastnosti a je chválena, ta druhá se propadá až do stavu deviace, viz. DUDLEY, str. 54-75. Dále podle Dudleyho je Tacitovým vrcholem této psychologizace popis vývoje osobnosti císaře Tiberia. Tacitus Tiberia z počátku ukazuje jako průměrného panovníka, který následkem svých špatných činů a vývojem událostí se stává uzavřeným a nedůvěřivým. Celý popis jeho osobnosti uzavírá jeho podivná smrt, kterou Dudley srovnává se smrtí Stalina, kdy nejen panovník ale celé jeho okolí se stalo paranoidní a obávalo se jeho zločínů. Jak však autor podotýká, je velkou otázkou, zda předkládaný obraz je hodnověrný a dokazuje na několika příkladech, že Tacitus spíše nadsazuje celkově negativní vývoj císaře, viz. DUDLEY, str. 78-82.

¹³MENDELL str. 29

¹⁴MENDELL, str. 31-49; 100-112

¹⁵U Casia Diona se nachází příhoda s božským deštěm, jež pomohl vojsku, Tacitus má podobnou příhodu s táním ledu, viz DUDLEY, str 188

¹⁶Podobně jako Polybius tak i Tacitus své *vitam narrare* používá jako svědectví doby a chování a názory daných osob jsou tak signifikantní pro danou dobu. STEINMETZ, str 135 a CRISCITELLI, str. 2-4

¹⁷Jak poukazuje Duddley, jedná se o velmi účinnou didaktickou pomůcku pro větší uchopení a pochopení probíraného tématu, jak můžeme vidět už u Platóna, DUDDLEY, str. 52

¹⁸„This suggestion of a moral purpose, the possible improvement of the character of the individual, is not, I should say, primarily Greek...This tone appears first, so far as the extant historians are concerned, in the monographs of Sallust.“ MENDELL, str. 113

boji, kde každé jednotlivé *exemplum* prokáže pozitivní, či negativní morální vlastnosti.

Antická znalost dějin byla důležitou součástí politického vzdělání mladých občanů. Z velkých činů předků si mladí měli brát pozitivní *exempla* pro svojí budoucí kariéru. Tacitus však nemá tak optimistický pohled na příklady Římanů, jako je popisovali jiní antičtí historikové,¹⁹ i když z tohoto úzu zcela nevystupuje²⁰ a své dílo zpracovává na základě svých poznatků jako zkušený politik a rhétor.²¹ Tacitus tak na jedné straně používá velmi vytříbený jazyk a styl slohu, na druhé straně se snaží sdělit na pozadí velikých historických událostí hlubší a obecnější úvahu nad fungováním státu a jeho institucí.²² Nesnaží se přitom však sdělit pouze dobré skutky předků, avšak velmi naléhavě zpřítomňuje pohromy ze špatného počínání předchozích elit. Z výše uvedeného tak vyplývá, že Tacitus nutně ostatní sféry používá jako pouhé kulisy, často generalizuje a velmi nepřesně popisuje kulturní a religionistické reálie, přesto jeho záběr je možno považovat za úctyhodný.²³ V jeho díle se tak prolíná tragičnost pozitivních hrdinů s až nechutným zlem intrikářů a prospěchářů. Věnuje se obojímu s velikou pečlivostí a dává si záležet, aby vzory hodné k následování byly ještě více vyzdviženi zavrženými vzory a naopak.²⁴ Jak uvidíme ve 4. kapitole této práce, charakter osobností bude klíčový pro vedení válek a bude rozhodovat o charakteru válečné strategie.

¹⁹„Tacitus did not share the universal sympathies and large optimism of the Greek.“ DUDDLEY, str. 19 Tacitus však rozhodně není v římské literatuře první, kdo popisuje dobu jako tragédii. Už Cicero v díle *De oratore* líčí, jaký by měl být správný řečník, na pozadí velmi tragické doby. CONTE, str. 187-189. Tato pravidla se stala inspirací pro budoucí spisovatele dějin a jeho stylistický vliv pronikl i do Quintilianovy školy, z které vycházel i Tacitus. DUDDLEY, str. 34

²⁰Zde se nabízí velice zajímavé srovnání Tacita s Thúkydidem. Tacitus odbývá ekonomický kontext a paušalizuje ho. Daleko větší zájem klade na osudy postav, jež jsou nějak charakterově zajímavé svojí vyhraněnou pozicí, popřípadě si takovou osobnost upravuje a její rysy zveličuje jako například u císaře Tiberia (DUDDLEY, str. 78-83), Nerona (DUDDLEY, str. 84-85, Nero je pro Tacita symbol degenerace. Zajímavé je spojení této zhýralosti s řeckou kulturou (podle Brunta to není neobvyklé; podobný názor má i Cicero ohledně řecké kultury, BRUNT, str. 185) viz DUDDLEY, str. 84) a Vespasiana (DUDDLEY, str. 87 - je to *exemplum virtutis*), či postavy v okolí parthského dvora. Jeho pohled mří na rozdíly kultur a státu čistě z hlediska přirozeného práva a jeho otázení se zabývá hlubší analýzou morálky jednotlivých postav a civilizací. Netáže se, jako to dnes často děláme my, zda Parthové předhánějí Řím po ekonomické stránce, z níž plynou větší výdaje na armádu, ale ptá se, zda jsou Parthové blíže přirozenému stavu. Thúkydídés naopak vnímal důležitost ekonomických vztahů a dokonce vytvořil na základě nich teorii o vzniku Peloponéské války, viz DUDDLEY, str. 213. Avšak i Tacitus, pokud je to nutné, se věnuje ekonomickým vztahům DUDDLEY, str. 176. Mendell upozorňuje, že Tacitus kritikou císařů překračuje tradiční hodnocení vládnoucích, viz. MENDELL, str. 108

²¹„His earliest professional activity is generally assumed to have been that of a lawyer or perhaps more accurately that of an active senator.“ MENDELL, str. 101 „It would seem that the tendency to follow dramatic technique, while not unnatural to Tacitus, grew as he developed his mastery of writing of history. It is less evident in the earlier work than in the later; it reaches its climax with the Age of Nero.“ MENDELL, str. 107 „He was not a theorist.“, MENDELL, str. 70

²²STEINMETZ, str. 140-141

²³Tacitus je často kritizován za generalizování a hlubší nepochopení židovské kultury a historie, na některých místech dokonce fabuluje, viz *His. V.* 2-13. Zajímavostí je, že tento exkurz je delší než celá Germánie; viz DUDDLEY, str. 193-196, na druhou stranu však Tacitus podává pravdivé detailní reálie z provincie *Asia* viz DUDDLEY, str. 196-197

²⁴viz 12

1.3 *Bellum iustum*

Tacitus se věnuje událostem, které těsně předcházely jeho narození a které se uskutečnily za jeho dětství a raného mládí. To je právě ta doba, která nejvíce utvářela jeho budoucí myšlenkový a hodnotový systém.²⁵ Toto období se skládá z mnohých velmi dramatických událostí, jež se odehrávají na pozadí stále ještě expandující a prosperující říše. Řím zažil mnoho zahraničních tažení, ale byl také svědkem občanské války. Výsledkem tohoto bouřlivého období byla politika *Pax Romana*. Císař Augustus v Římě na Martově poli nechal na počest míru, který zakončil války a nastolil klid, postavit oltář.²⁶ Augustus však tímto aktem nevytvořil novou ideologii, ale pouze přizpůsobil již existující, která participovala na římské zahraniční politice už staletí před ním. Jak se můžeme dozvědět z jeho *Res gestae*,²⁷ to on vede jediné spravedlivou válku vedoucí k věčnému míru. Co to však znamená?

Základní teze *bellum iustum* a *Pax Romana* můžeme nalézt u slavného řečníka pozdní republiky M. Tullia Cicerona²⁸ a to konkrétně v díle *De officiis* I. 11. - 13. a *Res publica* III. 36. (tato část se dochovala u sv. Augustina.²⁹) Tacitus *bellum iustum* nikde explicitně jako termín neuvádí.³⁰ To však nemusí znamenat, že teorii neznal, ale možná předpokládal, že čtenář jeho děl bude vzdělaný mladý římský aristokrat, který nepotřebuje explicitně tento termín připomínat. Pokud budeme vycházet z definice Cicerona, pak spravedlivá válka se řídí několika podmínkami. Důležitá je příčina a vedení války a její ukončení podle *ius belli*. Aby mohla být příčina války podle práva, pak se válka musí vést jako poslední možnost. Pokud není jiné možnosti a vyjednávání nevede k ničemu, následně se musí provést rituální akty k vyhlášení války. Ta se musí ještě předtím odhlasovat ve sněmu.³¹ A válka se musí

²⁵MENDELL, str. 8-9, DUDDLEY, str. 14

²⁶Interpretace oltáře a jeho prvků například: MOMIGLIANO, Arnaldo. The Peace of the Ara Pacis in: *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, Vol. 5. (1942), str. 228-231

²⁷*Omnium provinciarum populi Romani quibus finitimae fuerunt gentes quae non parerent imperio nostro fines auxi. Gallias et Hispanias provincias, item Germaniam, qua includit Oceanus a Gadibus ad ostium Albis fluminis pacavi. Alpes a regione ea quae proxima est Hadriano mari ad Tuscum pacificavi nulli genti bello per iniuriam inlato. Classis mea per Oceanum ab ostio Rheni ad solis orientis regionem usque ad fines Cimbrorum navigavit, quo neque terra neque mari quisquam Romanus ante id tempus adit. Cimbrique et Charydes et Semnones et eiusdem tractus alii Germanorum populi per legatos amicitiam meam et populi Romani petierunt. RGDA. 26.*

²⁸Cicero podobně jako Augustus samozřejmě čerpá z dlouhé římské tradice, která ritualizovala vedení války a spojovala tuto oblast lidského života velmi úzce s náboženstvím, když využívala fetiálního práva. Avšak podle Brunta nelze předpokládat, že Cicero byl tak religionistický člověk, i když byl sám augur. Většina Římanů však věřila (a Cicero se tím alespoň řídil), že záležitost války a jejího vedení je na náboženských silách. Zdar i prohra ve válkách byl přisuzován přízni bohů, jež se odvíjela od *causae belli*, která musela být samozřejmě spravedlivá. Ciceronův diskurz je silně ovlivněn řeckou teorií míru, především stoickou, nejvíce asi od Panaitia. Avšak sám Cicero připouští, že tento koncept není zcela v souladu s římskou realitou. Cicero neodmítá expanzi a priority a také mstu za rebelii; střet mezi řeckým a římským světem je nejlépe vidět u Polybia. BRUNT, str. 175-178 a ROSENSTEIN, str. 238-239

²⁹*De. civ. Dei. XIX, 21*; Augustinus uvádí tuto ukázkou, aby uvedl, jak se má vést jediná možná válka.

³⁰viz GERBER, Arnold, Adolf GREEF a Constantin JOHN. *Lexicon Taciteum*. Lipsiae: B.G. Teubner, 1903.

³¹Podle Kostiala není důvod nemyslet si, že začátek války i poválečné uspořádání odhlasoval lid. Avšak

vést s vojáky, kteří mají platnou vojenskou přísahu. Důležitá je mírnost při vedení války a následná *clementia* pro poražené. Zakončení spravedlivé války má být podle platných podmínek. Jakmile jedna strana se vzdá, musí být okamžitě ukončen boj, i kdyby se již prohra zdála imanentní. Žádné rabování a loupení není dovoleno. A Cicero to dokazuje na slově *hostis*, které podle něho bylo užíváno původně ve smyslu *amicus* (host) jako v řečtině. Dále pokračuje Cicero se speciálními druhy válek. Války především pro aristokraty byla možnost rychle postupovat v kariéře a dostat uznání u ostatních členů nobility. Cicero tak radí v této válce, v níž se získává *gloria*, být ještě mírnější a zcela bez rozpaků užívá srovnání takové války s volbami. Na příkladu Pyrrhově Cicero ukazuje, že spravedlivá válka se nevede kvůli ekonomickým zájmům. S nepřítelem se jedná rovně a spravedlivý vojevůdce odmítá lsti a násilí, což jsou dva základní parametry *iniuria*. Také apeluje na mírné zacházení se všemi v nepřátelské obci včetně otroků.³²

Tacitus tedy píše svá díla v době, kterou definoval Adrian Goldsworthy podle Gibbona jako „monarchie, obraz svobody pod kontrolou obecně dobrého a schopného monarchy, znaky prosperity byly veliké chrámy, technicky dokonalé silnice a akvadukty, jež i dnes se vynořují z poza moderní krajiny jako připomínky dřívější prosperity, to vše způsobené dlouhým obdobím míru, které spojovalo obrovské území, jež bylo okleštěno bariérou římských legií jako záruka ochrany.“³³ A tento pohled do určité míry sdílíme dodnes. Řím přenesl doposud geograficky miniaturní formu polis do velikosti obrovské říše,³⁴ kde *forum* byl Řím, města po říši byla čtvrtěmi, silnice byly ulicemi a *Limes Romanus* byly hradby této velké obce. Svět se stal *urbs* a *orbis* se stal městem.³⁵ Teprve až svět novověku mohl díky novým technologiím sdílet podobnou zkušenost, jež byla snad nejvíce symbolicky vyjádřena zbořením městských hradeb kvůli vybudování železniční tratě. Svět již není světem fantastickým, plným stvůr a tajemností, svět byl domestikován, již nepředstavoval bezprostřední hrozbu a člověk se v něm mohl se cítit bezpečně a vykonávat aktivity, které byly typické pro město. Bohatí Římané tak stavějí své honosné *villae* mimo města, která jsou příliš hlučná a špinavá a plná podivných

senát byl také velmi důležitý, neboť on rozhodoval o detailech důvodů k válce a poválečného uspořádání, navíc to byl často právě senát, který vedl diplomatické delegace, jejíž kroky často rozhodovaly o válce či míru. KOSTIAL, str. 117-131

³²*De officiis* 1. 41.

³³GOLDSWORTHY, str. 10; Postava vojáka však s sebou nesla i velmi negativní konotace a závist. Že postavení vojáka v Římské říši bylo komplikované viz CARRIÉ, Jean-Michel. Voják in: Andrea GIARDINA, ed. *Římský člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad, 2014, str. 103-141

³⁴„Rome’s power lasted so long that memories of a time before Roman domination can only have been faint. Rebellions appear surprisingly rare, and nearly always occurred within a generation or two of conquest. When the empire was at its height, the greater part of the Roman army was stationed on its fringes in the frontier zones – a second-century AD Greek orator compared the soldiers to a protective wall surrounding the empire as if it were a single city. Warfare continued, but it was waged mainly on these frontiers. The provinces of the interior contained tiny garrisons, and many areas rarely saw formed bodies of Roman soldiers. For periods of a century or more, large swathes of the empire were entirely free of warfare.“ GOLDSWORTHY, str. 10

³⁵MAREK (2008), str. 93-96

existencí.³⁶ Svět však zároveň ztrácí nádech kouzelného tajemna. Velmi obtížně se v takovém stavu buduje kariéra hrdiny mýtické doby, který stále představoval pro aristokracii archetyp ctností.³⁷ Všechny původní atributy světa se tak, jako se rozšiřuje původní svět, posouvají na okraj světa vně hranice říše, kde se dá dostát oněch chválihodných skutků. Za hranicemi totiž stále existuje svět, který není stabilizován a domestikován, jsou zde možné tak nutné války.³⁸ Válčit uvnitř státu s sebou nenesení válečnou čest, ale hanbu, že člověk zradil vlastní město a císaře, což jsou právě opaky slavných *virtutes*.³⁹ Římský aristokrat se však střetává ještě s další obtíží. Nevystupuje v případné výpravě za hranice říše sám za sebe jako svobodný bojovník, nýbrž je státním zaměstnancem a vystupuje tak ve jménu svého císaře. Císař je totiž vrchní velitel, je to jeho vůle, která rozhoduje o zahraniční kampani.⁴⁰

³⁶viz Burian, Jan. Řím: Světla a stíny antického velkoměsta. Praha: Svoboda, 1970, str. 197, 202

³⁷Římští aristokraté neměli své postavení automaticky garantované, ale museli skrze kariérní řád dokázat, že jsou hodni svého rodu a vysokého postavení. Aby mohli postupovat výše, očekávalo se, že budou mít vlastnosti vhodné k vedení války a vedení státu, neboť občan v Římě měl dva hlavní módy bytí: první je mód civilní, vztahuje se na něj civilní právo, volí, či je volen, spravuje stát, vede jednání uvnitř obce i vně, obchoduje, žení se a tak dále; druhý mód je válečný, tehdy se z občana stává voják, podstupuje cvičení a následně je zařazen do jednotky, v níž svádí regulérní boj, jeho přečiny jsou posuzovány podle vojenského práva a vojenským tribunálem. Aristokrat tak musel prokázat ctnostné vlastnosti z obou módů, být dobrým politikem i vojevůdcem. V principátu však oba módy byly umenšeny na úkor jednoho jediného člověka - císaře. Tomu nyní měly připadnout vysoké postavení i ctnosti z obou sfér. Římský aristokrat však stále toužil se vyrovnat svým předkům z republiky. Tato třetí plocha, kdy na jedné straně se jeden z aristokratů stává jedincem, jež uzurpuje a participuje na většině důležitých postech a kumuluje funkce, na druhé straně stejně početná aristokratická vrstva, jež však na rozdíl od republiky měla menší šanci se dopracovat k úřadům a postavení, způsobovala mnohé tragické události v okolí dvora. „At the same time, a long line of aristocratic statesmen could look down with approval on this new man permeated with their spirit, who wanted nothing more than to be like them.“ BADIAN str. 12-15, 28; ROSENSTEIN, str. 237

³⁸Podle Brunta Římané obhajovali tuto svoji taktiku tím, že přinášeli pro danou oblast stabilitu a prosperitu. Díky *virtus* od bohů zvítězili a mají tak právo nad ostatními vládnout. Kdo se oné vládě vzepře, pak se dopustil bezpráví a římská diplomacie svojí *clementia* mění, i když některé akce připadaly i samotným Římanům jako velmi tvrdé jako například Ciceronovi zničení Korintu. Na druhou stranu nemůžeme to chápat tak, že by mezi Římany byla opozice razící mírumilovnou politikou. Římané totiž ostatní národy nevnímali jako sobě rovné. BRUNT, str. 171-187.

³⁹„That was *mos maiorum*, inextricably interwoven with ancient social conventions.“ BADIAN, str. 59 Jak připomíná Brunt a Badian, *virtus* je úzce spojená s vojenskou a náboženskou sférou Říma a je velmi důležitým aspektem pro římského aristokrata. Badian hovoří o *virtus* jako o „maně“ římské nobility, která se „nabíjela“, jak bylo výše zmíněno, pomocí úřadu a válčnými operacemi. Výsledkem byla *gloria* a ona *dignitas*, které byly odměnami za *virtus*. Aby totiž mohla *virtus* vyniknout, je třeba vůle bohů, která se projevuje v podobě *fortuna*. Člověku je dáno od bohů dosáhnout výjimečnosti. To vše má však svůj imperativ v podobě *mos maiorum*, což je soustava starobylých nepsaných pravidel pro chování elit Říma. Aby člověk dosáhl *gloria* a *dignitas*, musí mít nejen štěstí od bohů, ale také se musí chovat správně. Pokud byl daný jedinec výjimečně úspěšný, stal se *exemplum*, jeho *gloria* a *dignitas* se zapsala do dějin a Římané si ho stále připomínali. Tato *virtus* byla společenským aspektem, získávala se ve veřejných institucích a odměna přicházela od všech občanů. I rodina takového jedince byla často celá povýšena na základě úspěšného člena. Proto po tomto statusu často prahli *homo novus*, kteří chtěli svoji rodinu a sebe zařadit do stálého klubu aristokratických rodin. BADIAN, str. 9-15; BRUNT, str. 164-165 Seneca v *De providentia* hovoří o nutnosti v životě prožívat neštěstí a mít dostatečného protivníka, i kdyby měl překročit některá ustanovení. Jedině tak může člověk nabýt *gloria* a být chválihodný a šťastný. A bohové mu v tomto konání napomáhají, pokud si to zaslouhuje, když mu nabízejí ony příležitosti ukázat svoje hrdinství. Bohové dávají příležitosti hlavně těm schopnějším, ti i více trpí, aby jejich charakter o to více vynikl. viz *Prov.* 11. 4.

⁴⁰Počátky takového chování však můžeme sledovat už od krize republiky. Podle Badiana a Rosensteina krize

Této fázi míru však předcházely desítky konfliktů rozsahu od malých až po obrovské. Jako kdyby mír byl přirozeným stavem a mnohé konflikty se snažily vyrovnávat nepřirozený stav. Válka vždy vede k míru jako stavu konečnému, přirozenému a vyrovnanému. Přesto však Řím čím více zvětšoval své území a snižoval počet potencionálních destabilizačních prvků, válčil čím dál více a až Augustus znovu po krvavých občanských válkách svou vládu úzkostlivě zaštiťoval mírem.⁴¹ Za republiky platilo dlouhá staletí nepsané pravidlo, prosazované senátem: nedobývání, ale zasahování do vnitřních záležitostí okolních států. Tento konsenzus však nezabránil, aby po další generace mladí aristokraté nevyráželi na tažení proti nepříteli. Jejich motivací však nebylo dobývání světa, nýbrž získaná prestiž z účasti na konfliktu. K územním i ekonomickým důvodům byl Řím po dlouhou dobu netečný a jeho zisky byly náhodné.⁴² Řím vždy své činy interpretoval jako blahodárné. Asi nejslavnější takové počínání je zaznamenáno při Isthmických hrách roku 196 př. n. l.,⁴³ kde bylo prohlášeno Řecko za svobodné od „hrůzné tyranie“ helénistických králů. Snahou Říma však nebyla něčí spravedlnost,⁴⁴ nýbrž sledování vlastních zájmů. Římská politika se totiž vyznačovala jedním kontinuálním rysem, snahou o stabilizaci okolí.⁴⁵ Stabilizované okolí je totiž snadno kontrolovatelné a pro sledování situace tak není nutné vynakládat tolik úsilí. Nebylo by tak přesné hovořit o období klidu a míru, ale přesnější by bylo označovat takový stav jako oktrojovaný klid a kontrolovaný mír.⁴⁶ O míru a klidu totiž nelze v tomto případě hovořit jako o dohodě mezi rovnocennými a rovnoprávními partnery, která byla uzavřena dobrovolně.⁴⁷ S Římem se uzavíral mír až po úplné kapitulaci, která byla vynucena mimořádnou brutalitou a vojenskou supremaci ze strany Říma, poražený byl tak přinucen se podvolit.⁴⁸ A jako symbol této definitivní hegemonie bylo s poraženým

okolo bratří Gracchů a jejich bezprecedentní chování vůči římským institucím vytvořilo nový typ politiků. Nově se senát, který se dříve stavěl vůči válkám obezřetně a rozhodně zamítal překotné anexy a růst obyvatel, se stává pasivnějším a otěže římské politiky předává silným a charismatickým osobnostem, které prosazují své zájmy a zájmy svých klientů na úkor druhých. Císařství je tak přirozeným vyvrcholením a absolutizováním tohoto procesu. ROSENSTEIN, str. 239-243; BADIAN, str. 44-59; 76-94

⁴¹ROSENSTEIN, str. 230-231 a 242

⁴²BADIAN, str. 1-43

⁴³Badian takové chování nazývá „hegemonial kind“, BADIAN, str. 4-10

⁴⁴Badian zdůrazňuje římskou pragmatičnost, jež cílila pouze na jeden jediný cíl - větší prosperitu republiky, později impéria. BADIAN, str. 45

⁴⁵MAREK (2008), str. 102-108

⁴⁶I když oficiálně musela být vždy dohoda kapitulující strany dobrovolná, KOSTIAL, s. 157, s. 141

⁴⁷To však je typická strategie antických států Brunt i Rosenstein upozorňují na Thúkydidův Mělský dialog, který objasňuje tehdejší strategie vůči ostatním. Oba autoři především upozorňují na skutečnost, že státy té doby musely vytvářet obraz silné a pevné moci. Řím nebyl výjimkou, i když v pozdějších staletích se snažil své jednání umírnit propagandistickými hesly. Tacitus tak měl před sebou stále stejné chování, které bychom dnes spíše než spravedlivé zacházení nazývali zločiny proti lidskosti. BRUNT, str. 161-2; ROSENSTEIN, str. 228

⁴⁸The obedience of weak to strong was, to the Roman aristocrat, nothing less than an eternal moral law. BADIEN, str. 15. Podle Rosensteina byli Římané až neuroticky vyděšení pocitem, že by mohli být či se jevit, slabými. Římská politika se tímto principem řídila už od prvního vprádu Galů do Itálie ve 4. století a pokračovala dále i v Tacitově době, na druhou stranu Římané nikdy nenutili obyvatele přijímat své kulturní statky, viz ROSENSTEIN, str. 231-234

uzavřeno spojenectví, což bylo efektivní k uklidnění situace a zavázání si nepřítele. Na základě této zkušenosti mnohé obce a kmeny uzavírali spojenectví s Římem, aby předešli válce.⁴⁹

Je otázkou, do jaké míry můžeme hovořit o římských válkách jako o jednotném fenoménu. Podle Brunta by bylo nepatřičné oddělovat římskou zahraniční politiku a hledat diskontinuitu mezi republikou a principátem. A domnívá se, že již republika vytvořila sofistikovaný systém správy a imperiální doktríny. Naopak Badian zdůrazňuje turbulentní změny v pozdní republice, na nichž se snaží poukázat, že část římské aristokracie změnila svůj pohled na výboje. To vše vyvrcholilo v krizi republiky osobou Sully.⁵⁰ Já se přikláním spíše k druhému názoru. Zdá se mi nepravděpodobné, že by se zahraniční politika neměnila po tak dlouhou dobu. Na druhou stranu si nemyslím, že by se jednalo o revoluci v chápání výbojů, jak se Badian domnívá v případě bratří Gracchů. V tomto spíše souhlasím s Bruntem, že je málo pravděpodobné, aby náhle ve 2. století před naším letopočtem se udály tak převratné změny v myšlení zcela bez dlouhodobých příčin. Další důležitá evidence toho, že římskou válku nelze jednoduše popsat, je rozdílná taktika na západě a východě.⁵¹ Charakter války s barbary a vyspělými orientálními říšemi mohl být odlišný. Všechny tyto úvahy však pro Římany nebyly podstatné, neboť Řím toužil po celou dobu o mír a klid. A i když změny v římské politice byly považovány za deviace,⁵² často z těchto excesů mohla vzniknout nová doktrína.⁵³

Je zřejmé, že vztah války a míru pro Římany musel být velmi komplikovaný systém vztahů, který se modernímu čtenáři zdá z důvodu fluktuace podmínek a deklamování Římanů, které se leckdy dosti lišilo od skutečných činů. Nesmíme také zapomenout, že pro moderního člověka je téměř nečitelná náboženská stránka této teorie, která byla samotnou substancí.⁵⁴ Polybius se mohl dívat na počínání Římanů velmi kriticky společně s námi, ale od Říma reálnou reflexi nelze očekávat. Pro Římany to byla formalizovaná a ritualizovaná religionistická potřeba zabezpečit dobrodiní od bohů. A teprve až na ní byla postavena nám již bližší idea *bellum iustum*.⁵⁵ Není překvapením, když Tacitus tuto otázku otevírá velmi osobitě. Uvidíme totiž, že sám Tacitus nemá na tuto otázku jednoduchou odpověď.

⁴⁹ROSENSTEIN, str. 235

⁵⁰BRUNT, str. 172-3; BADIAN, str. 40

⁵¹Na západě docházelo daleko dříve k vzniku provincií než na východě. BADIAN, str. 11 „...provincial government may be classified under four heads: a. Taxation, b. Jurisdiction, c. Supervision of local government, d. Internal order and defence.“ BRUNT, str. 173-4

⁵²Bratři Gracchové odstartovali podle Badiana strukturální změny římského imperialismu. BADIAN, str. 44-59

⁵³Zajímavou postavou je podle Badiana L. Lucullus, který upravuje římskou zahraniční politiku směrem k obsazení území a využívání jeho zdrojů, což do jeho doby byla velmi málo využívaná strategie. Lucullus však stále zůstává věrný senátorské tradici, která se brání rozšiřování území. Rozvoj a hromadné tvoření nových provincií odstartuje až Sulla, když učiní skutečně systémové změny. BADIAN, str. 37-39

⁵⁴Plinius starší hovoří dokonce o vůli bohů učinit z Římanů vyvolený národ, který vylepší svět. *Nat.* 27.1.

⁵⁵BRUNT, str. 177-178 Římané si poměrně brzy si ritualizovali tyto postupy. BADIAN, str. 11

1.4 Agricola a Germánie

Ve své práci budu především odkazovat na dvě menší monografie. Jedna z monografií, která byla publikovaná asi spolu s Germánií v roce 98, pojednává o životě Tacitova tchána *Iulia Agricolae*⁵⁶ (tradiční název v originálu *De vita et moribus Iulii Agricolae*). *Gnaeus Iulius Agricola* byl člen galské nobility, jeho rodina se mohla chlubit mnoha významnými jmény působící v senátě. V roce 77 se Tacitus oženil s jeho dcerou, poté Tacitus k Agricolovi velmi přilnul.⁵⁷ Životopis Agricoly je vyzrálé dílo vyzrálého řečníka. Úspěšně zde vychvaluje svého tchána i adoptivního otce a vytváří skvělý panegyrik, avšak záměr a skutečný cíl tohoto díla je velikou otázkou.⁵⁸ Nepodává nám totiž pouze prostý výčet skvělých činů Agricoly. Na počátku podává svědectví o mládí a životě *Agricolae* před příchodem do Británie (prvních 10 kapitol), poté učiní krátký exkurz o Británii (kap. 10-13), následuje část věnující se historii dobývání ostrova a „blahodárného“ působení *Agricolae* (kap. 14-29) vrcholící řečí, která jako by ostentativně předchozí výpověď vyvracela, odbojného Kaledonce jménem Calgacus (kap. 30-32), jež je podle mého názoru jednou z nejvíce diskutovaných pasáží u Tacita, celé dílo poté sleduje bitvu u *Mons Graupius*, kde *Agricola* drtivě zvítězí, avšak přesto z Říma přichází nečekané odvolání, po kterém následují poslední dny života Agricoly v Římě. (kap. 33-46)

Tacitus ušel dlouhou cestu od jeho prvotiny *Diologus de oratibus*⁵⁹, zde již můžeme hovořit o skutečném vrcholu latinské výřečnosti, obrací se ke starým paradigmátům, formou se vrací k samotným počátkům římské rhétoriky, k velikánům Catonovi a Ciceronovi.⁶⁰ Jak lze odvodit z výše napsaného, největší část díla se soustředí na Agricolův pobyt v Británii a toto poměrně krátké životní období (zhruba 6 let) není vybráno náhodou. Právě zde Tacitus vyhodnotil, že právě na tomto období nejlépe vylíčí Agricolovi charakterové přednosti.⁶¹ Na druhou stranu řeč oponenta, dlouhé exkurzy etnologické a geografického rázu, historický kontext vývoje dobývání Británie a možná i určitá obhajoba postojů Tacita, to vše jako kdyby vytlačovalo osobu Agricoly na okraj. Takto ambivaletně se může modernímu čtenáři toto dílo jevit. Podle Steinmeitze lze tak přistupovat k této monografii čtyřmi způsoby:⁶²

1. Jedná se o nekrolog
2. Panegyrik beroucí si za vzor helenistické a latinské chvalořeči
3. Historická monografie velmi podobná Germánii, avšak s chvalořečí na jednu konkrétní

⁵⁶DUDLEY s. 16 a MENDELL s. 11

⁵⁷DUDLEY s. 12-13; MENDELL s. 7

⁵⁸viz níže a STEINMETZ Peter, Die literarische Form des Agricola des Tacitus in: RADKE, Gerhard. Politik und literarische Kunst im Werk des Tacitus. Stuttgart: Klett, 1972. ISBN 3-12-963900-4.

⁵⁹V českém překladu viz Rozprava o řečnících in: TACITUS, Publius Cornelius. Z dějin císařského Říma, přeložili Antonín Minařík, Antonín Hartmann a Václav Bahník Praha: Svoboda, 1976

⁶⁰MENDELL s. 26

⁶¹STEINMETZ, str. 136-137

⁶²STEINMETZ s. 131-132

osobu, zde konkrétně aby byl vyzdvižen starší příbuzný, konkrétně tchán, což je obvyklý motiv Římanů

4. Politický pamflet dehonestující císaře

Jak vidno, záběr vyjmenovaných přístupů je značný, což podle mého názoru dokazuje, jak je toto dílo komplexní a nelze tak jej vnímat pouze z ryze historické, politického, biografického, rhétorického a filosofického pohledu.⁶³ Náš záměr však není zkoumat všechny aspekty, i když některé z nich mohou být povrchně tématizovatelné.

Společně s tímto dílem budeme také čerpat z další krátké monografie Germánie neboli O původu a poloze Germánů⁶⁴ (s originálním názvem *De origine et situ Germanorum*), které vyšlo současně, či záhy po Agricolovi. Toto dílo se dá rozdělit na dvě části. První část (kapitoly 1-27) je věnovaná především všeobecným tématům geografie, etnologie a náboženství starých Germánů, druhá část popisuje podrobněji jednotlivé kmeny a jejich specifika, kterými se liší od jiných kmenů, či od generalizující první části. Tacitus byl součástí dlouhé tradice oddílu antické historiografie, která se zabývala cizími národy. Asi nejbližší ekvivalentem podobného přístupu je popis kmenů u Caesara.⁶⁵ Tyto studie však nelze příliš brát vážně, do popisů jednotlivých národů se připojovaly různé zvěsti a představy autora. Ani Tacitus se nevyhnul mnohým chybám.⁶⁶ Další potíž při studiu Germánů byl všeobecně menší zájem antických učenců, než o jejich sousedy Skythy a Kelty. Často tak docházelo ke generalizování.⁶⁷ Další nebezpečím pro moderní interprety je Tacitova hodnověrnost ohledně popisu Germánů a někteří na základě rozdílů při popisu kmenů od pozdně antických zpráv nedůvěřují jeho popisu. Avšak to lze vysvětlit velikou časovou mezerou mezi jednotlivými zprávami, takže přes tuto výtku lze užít jeho práci pro studium raných Germánů, samozřejmě za použití kritické metody.⁶⁸ Budu tedy vycházet z názoru Rivese, že Agricola i Germánie jsou vhodnými kulisami pro zprostředkovávání problémů v jádru římského státu včetně problému války.⁶⁹

1.5 Tacitovy důvody k sepsání

Pokud chceme podrobněji objasnit Tacitův postoj, je třeba zmínit úvodní slova krátkého díla. Nejsou totiž napsána náhodně, nýbrž vyjadřují Tacitův hlavní důvod, proč se rozhodl psát

⁶³STEINMETZ s. 132

⁶⁴český název čerpám z překladu Antické knihovny sv. 31

⁶⁵Rives označuje Caesara za „objevitele“ tohoto národa, viz RIVES, str. 21

⁶⁶Podle Rivese jsou zde čtyři základní problémy: 1. Tacitovo ohraničení pojmu Germáni, 2. nedůvěryhodné zdroje z druhé ruky, 3. řecko-římské prisma generalizující a plně stereotypů a 4. Tacitovy skutečné zájmy jsou podminěny nikoliv touhou popsat Germány, nýbrž na nich poukázat problémy Římanů. RIVES, str. 64

⁶⁷RIVES, str. 19-21

⁶⁸RIVES, str. 65

⁶⁹„(Germans)... these stereotypes were primarily attracted Tacitus interest, since goal was not so much to describe the Germani as they really were, but to use them to explore a variety of social, moral, and political issues.“ RIVES, str. 64

historické dílo.

Clarorum virorum facta moresque posteris tradere, antiquitus usitatum, ne nostris quidem temporibus quamquam incuriosa suorum aetas omisit,... Agr. 1. 1.

Starý zvyk vypravovat potomstvu o činech a charakteru slavných mužů neopustila ani dnešní doba, třebaš je lhostejná k vlastním lidem,...

Touto základní myšlenkou je dichotomie dvou časových epoch. Tacitus nás zde spravuje o tom, že stará doba je stále připomínána, což bylo v Římě obvyklé, že se ustanovil starý vzor, který platil již od nepaměti a podle něho se i tak má chovat; naráží tak jistě na *mos maiororum*⁷⁰. To je první z epoch, další částí je Tacitova současnost - *noster tempus*. Tento stav lze podle Tacita charakterizovat jako dobu, v níž se poučuje o *mos maiororum*, avšak příklad, který by byl časově bližší, absentuje a dokonce mezi členy samotné komunity, čímž Tacitus zde míní římskou aristokracii, se neřeší.⁷¹ Tacitus tak kritizuje ostatní spisovatele, kteří unikají do republikánské doby, či ještě hlouběji ke království, aby našli ony slavné muže, avšak nestarají se o současné dění, které ponechávají netknuté. To jsou velmi ostrá slova adresovaná tehdejšímu čtenářům, ale pro naše účely je ideální k seznámení se s jednou ze základních myšlenek Tacita, která se bude dotýkat i jeho vnímání válek. Prozatím postačuje říci, že Tacitus dává do opozice svoji dobu, čímž míní v tomto konkrétním případě dobu vlády císaře Domitiana⁷² a dobu blíže neurčenou, v níž spatřují Římané vzor pro svoji dobu. Další část souvětí poté konkretizuje dopady výše řečeného.

quotiens magna aliqua ac nobilis virtus vicit ac supergressa est vitium parvis magnisque civitatibus commune, ignorantiam recti et invidiam. Agr. 1. 1.

kdykoliv nějaká významná a skvělá osobnost vítězně překoná nectnosti společné malým i velikým politickým celkům, totiž popírání mravních hodnot a závist.

Tacitus tak poukazuje na to, že i v jeho době existují ve společnosti osobnosti, které jsou ctnostné⁷³ a překonávají chyby obyčejných o urozených občanů. V závěru souvětí ony neřesti

⁷⁰Tacitus v této části hovoří o době Domitianovi vlády. Termíny *facta* a *mores* směřuje k tradičním aspektům antické biografie, tedy vylíčení *virtus* dané osoby, zároveň se odvolává k starším biografickým viz. WOODMAN, str. 65-67

⁷¹Samozřejmě je stále myšlena aristokracie za vlády Domitiana. Je zajímavé, že Tacitus považuje za důležité toto zdůrazňovat, podle Woodmana to může být způsobeno celkovou letargií mezi intelektuály, kteří se raději odmlčeli a neodvažovali se psát takový to druh literatury. Je otázkou, zda sám Tacitus neútočí sám na sebe, WOODMAN, str. 66-70

⁷²Woodman upozorňuje na několik případů, kdy napsání biografie bylo velmi nebezpečné konkrétně o životopisy dvou stoiků Thracea Paeta a Helvidia Prisca, WOODMAN, str. 70

⁷³Tacitus nemá potřebu se vracet do období republiky. Tuto epochu vnímá totiž velmi kriticky a je si vědom, že každá epocha má své klady i zápory. Zde tak apeluje na zastavení reminiscence a vykročení ze slavné minulosti a vybízí také k hledání nových příkladů pro novou dobu. *Ann.* 3. 55.

konkretizuje termíny *ignorantiam recti et invidiam*.⁷⁴ Onou výtečnou osobnost v tomto díle bude reprezentovat Agricola jako *exemplum*. Tacitus se zde však vyhýbá kritice konkrétní skupiny a poukazuje na systémovou chybu vyskytující se napříč společností. Zároveň se také dozvídáme názor, který bude důležitý pro budoucí pochopení jeho názoru na války, totiž termíny *ignorantia recti*, tedy jakási neznalost oněch *mos maiorum*, a *invidia*, která zatemňuje zdravé myšlení.⁷⁵ Velmi signifikantní jsou termíny *incuriosa* a *ignorantia*. Jak uvidíme později, nepohyblivost, ignorance a lhostejnost jsou důležitými charakterovými vlastnostmi, které budou rozhodovat o hodnocení celé války.⁷⁶

Jak už bylo vysvětleno, historická díla měla silný aspekt didaktiky a antičtí autoři tuto antagonii využívali k různým vlastním cílům, které obvykle mířili proti tehdejšímu konsenzu ve společnosti. Únik do minulosti a její idealizace byl tak velmi jednoduchý rétorický prostředek na podpoření vlastní argumentace⁷⁷. Tacitus zná své publikum a těmito úvodními slovy jej nabádá k reflexi a k vyburcování.⁷⁸

...tam saeva et infesta virtutibus tempora. Agr. 1. 4.

...tak zuřivě a nepřátelsky je naladěna naše doba vůči mužným činům.

Na konci první kapitoly ještě zdramatizuje onen postoj, kdy používá skoro až apologickou formu. Tacitus sám sebe dává do pozice obhájce Agricoly, tedy zároveň i obhájce hodnot, které pro jeho současnost už nejsou tak atraktivní.

⁷⁴Tacitus zde může daná slova myslet vážně, čím by vytvořil dichotomii mezi těmi, kteří nedostačují pro *virtus*, protože nejsou součástí nobility, a tak nemohou mít pro dané činnosti pochopení, či se může jednat o pouhou metaforu. *Virtus* zde není, jak je obvyklé, cílem, ale prostředkem k dosažení *victoria*, WOODMAN, str. 71

⁷⁵viz. poznámka 69

⁷⁶Cicero v *De officiis* 1. 40-41, Římané Pyrrhovi vydali zrádce, nebyli lhostejní ke zlu, tudíž si vedli spravedlivě, i když byl Pyrrhos nepřítel.

⁷⁷viz STEINMETZ kapitola II, str. 134, autor se domnívá, že Tacitus čerpá z veliké a dlouholeté tradice chvalořečí a didaktických románů jako například Xenofontova Kýrova výchova, nebo Polybiova Filipoimen, ve filosofii můžeme podle Steinmetz nalézt podobné příklady u Aristotela a především jeho nástupce Theofrasta v jeho studii povah, zmiňuje však také římskou tradici a především Cicerona. Tento typ literatury se používá jako příručka, jak se má chovat mladý muž, samozřejmě původní osobnosti, jež jsou popisovány, nenaplnili ideál konkrétní ctnosti zcela dokonale, tudíž je možno jejich charakter upravit. Bylo by naivní se domnívat, kdyby tomu tak nebylo i v tomto případě.

⁷⁸CRISCITTELLI, s. 2-4; autor upozorňuje, že publikum byli především mladí muži ze senátorské třídy. Jednalo se o účinný druh reflexe a identifikace s Římem a jeho hodnotami, „codes of behaviour“ (pravidla chování), takzvanými *mos maiorum*. Je samozřejmě, že tyto kódy se hledaly především v minulosti, která byla náležitě idealizována. Následně autor cituje Cicerona *De Oratio* II. 36., kde dokazuje, jak velká byla pro Římany důležitost paměti na staré časy, která učila životu v přítomnosti. Tacitus v A 1. 4. však už nekritizuje pouze Domitianovu dobu, avšak poukazuje na dobu, ve které psal. Odpor k *virtus* mohl přetrvávat i z důvodu hrůzných událostí ke konci Domitianovi. Tacitus se tak snaží restartovat tento literární směr a rekonstruovat myšlení mladých. Podobně se vyjadřuje i Cicero o své době. WOODMAN, str. 75-76

2 Tacitus a římská válka

Jako první téma jsem zvolil Tacitův pokus vylíčit neřímský názor na počínání Římanů ve válkách. Odkazy na ústřední událost a Tacitovy názory na vedení války nalezneme v celém díle, abychom však mohli lépe uchopit Tacitovy myšlenky. Je nutné se vydat nejdříve k samotnému jádru této knihy a tou je nepochybně bitva na Mons Graupius, které předchází řeči obou vojevůdců.⁷⁹ Především Calgacova řeč je skvělou ukázkou Tacitova umu a jádra tématu.⁸⁰ Budu vycházet z premisy Criscitelliho,⁸¹ že všechny řeči včetně Calgacovi jsou pro Tacita pouhým literárním prostředkem, aby mohl nenásilně a nenápadně vstoupit do děje se svým komentářem. Pokud tedy budeme považovat tuto i další řeči ze autorovu reflexi, náhle se nám otevírají zajímavé Tacitovy ideje, které nám řeč zprostředkovává v kapitolách 30-32. V této řeči totiž docházíme na první pohled k překvapivým skutečnostem. Calgacus zde vystupuje jako obhájce svobody, mýtického světa, přirozenosti⁸² a tedy i přirozeného práva, jehož součástí je *bellum iustum*. Nepřítel velmi bolestivě nastavuje zrcadlo římskému čtenáři, který byl doposud okouzlen charakterem Agricoly.⁸³ Co nás však bude zajímat je Calgacova charakteristika římských válek. Ve své řeči se tak zmíní, že Řím si vede nespravedlivě ve vedení války a především po jejím skončení. Tacitus jako kdyby postupoval přesně podle Ciceronova popisu spravedlivé války v *De officiis* 1. 11. - 1.13. Každou větou této řeči neguje teorii *bellum iustum* a ostatní ctnosti, jež se s ní pojí, a staví římskou politiku vzhůru nohama. Bazální odpovědí lze říci, že je to z důvodu neřímského původu vůdce Kaledonců, který nerozumí římským reáliím a interpretuje je chybně. Avšak záhy to neguje jeho vybraná latina a skutečnost, že je mu tato teorie známá, neboť poměrně přesně popisuje reverzní obraz Říma.⁸⁴ Celá jeho řeč střídá v intervalech chválu na Britanny a záhy hanění Římanů. Když se podíváme blíže, můžeme si povšimnout opakujících se charakteristik jedné a druhé strany. Římané jsou zde vyobrazeni jako *raptores* (dravci), kteří dychtí po materiálních statcích,

⁷⁹Řeč Calgacova se nachází v 30., 31. a 32. kapitole, po nichž ihned následuje řeč Agricoly v kapitolách 33. a 34., následuje seřazení v 35. kapitole a v 36. kapitole začíná boj a v kapitole 38. boj končí.

⁸⁰DUDDLEY, str. 54

⁸¹Dochází k ní ve svém závěru, když porovnává řeč Camilla v Liviovi a Calgacovu: „They are alternative facts presented by writers invested in an ongoing discussion of identity: what it meant to be Roman.“ CRISCITELLI, str. 18

⁸²To není nijak nová role pro barbarské protivníky, např.: Mithridatův dopis u Sallustia, Boudica u Diona, ti všichni plnili rolu „žalobců“ římské politiky. „Tacitus with that love of perversity which characterises all of his writings, relished the role of saying the opposite, as he says of Aper in the *Dialogus* (24.2.)“ WOODMAN, str. 237

⁸³Paradoxně Calgacova řeč je delší a uvádí originální myšlenky než Agricolova, která je vedená klasickým způsobem. To je však rhétorický záměr Tacita, aby tím ještě více vyzdvihl charakter jeho tchána, Calgacus tak neútočí na Řím obecně, neboť pak by útočil i na Agricolu samotného, ale útočí na systém zavedený v té době a prosazovaný tehdejšími císaři Domitianem a jeho dvorem. „(Calgacus) He it is who must be great enough for defeat to be a climax to Agricola's career.“ MENDELL, str. 138-139

⁸⁴Podle Clarke je to identifikace Římanů s barbary. Římané a jejich chování není podobné barbarů a necivilizovanému okolí, nýbrž oni sami jsou součástí toho, to oni sami se tak chovají. Calgacus tak ztělesňuje mnohem více římské *virtus*, čímž zdůrazňuje jeho absenci u Římanů. CLARKE, str. 104-106

moci a především jejich bez hraniční a bezbřehé touze naplnit své chtíce, nemající milost, prahnoucí po zotročení a násilí. Nyní bych rád důležité myšlenky k tomuto tématu analyzoval.

2.1 Příčiny a vedení válek

Jako první ukázkou jsem vybral pasáž o příčinách vedení války na samém počátku Calgacovy řeči.

Quotiens causas belli et necessitatem nostram intueor, magnus mihi animus est hodiernum diem consensumque vestrum initium libertatis toti Britanniae fore: Agr. 30. 1.

Kdykoliv uvažuji o příčinách této války a o našem tísnivém postavení, mám velkou důvěru, že dnešní den a vaše jednomyslnost bude pro celou Británii počátkem svobody.

Calgacus nyní přistoupil k začátku popisu charakteru a příčin války, kterou právě vede s Římem. A jeho hlavním motivem k svedení bitvy je ochrana svobody Britanů.⁸⁵ To je oprávněný důvod pro vedení spravedlivé války.⁸⁶ Calgacus se tak zaštiťuje touto římskou doktrínou a nutně tak druhou stranu osočuje z nespravedlivé války. A jako velmi důležitý bod je uveden *consensus*, který je podmínkou pro úspěch.⁸⁷ Dále Calgacus charakterizuje kaledonskou stranu jako:

Servitutis expertes, et nullae ultra terrae ac ne mare quidem securum, imminente nobis classa Romana. A 30. 1.

...nezakusili jste otroctví a za námi žádná další země a moře není bezpečné, dokud nás ohrožuje římské loďstvo.

Calgacus v další ukázce demonstrovuje několik skutečností. Za prvé je mu cizí otroctví a naznačuje, že Řím, i když si v minulosti tolik zakládal na své *libertas*, a především jeho nobilita, je nyní symbolem zotročení světa. Vykresluje zde tak obraz posledního obklíčeného místa, kde je možné být svobodným. A další část nápadně připomíná Augustovo proklamování v *Res gestae*.⁸⁸ Jak vidno, Calgacova strana zažívá největší nouzi a svedení takové bitvy je nutné.

⁸⁵Calgacus zde uvádí termín *Britanniae*, je však otázkou, zda se jedná o autentické označení Britanů, kteří jsou nově sjednoceni. Britanové totiž v té době byli velmi roztržštěni a Calgacus zde buduje ideu jednotné identity. Naopak u Římanů bylo zcela obvyklé je shrnovat jedním termínem, WOODMAN, str. 238

⁸⁶Cicero v *De republica*, III, 36, že nespravedlností by přeci bylo nemožné ovládat provincie a tak veliké území. Podle Cicerona je to starý mýtus, ve skutečnosti je svět rozdělen od přirozenosti hierarchicky. Slabší se mají nejlépe, když jim vládnou nejsilnější - „*an non cernimus optimo cuique dominatum ab ipsa natura cum summa utilitate informorum datum?*“

⁸⁷Tento pod ale rozvedu v kapitole 2.2.2.

⁸⁸*Bella terra et mari civilia externaque toto in orbe terrarum saepe gessi, victorque omnibus veniam petentibus civibus pepercí. RGDA 3.*

Tyto důvody jsou však opět velmi podobné římské doktríně. Záhy však Calgacus otáčí a distancuje se od jakéhokoliv římského vlivu:

...ulla servientium litora aspicientes... Agr. 30. 2.

...žádné porobené pobřeží nevidíme...

Země neznající nic z toho, co se jen letmo dotklo římského vlivu, respektive dobovačné války, o níž se zmíní v následující části. Aby obě prohlášení dávala smysl, pak zřejmě touto poznámkou Calgacus nehovoří o současné bitevní situaci, ale spíše dokazuje svou neznalost. Tacitus tak možná nabádá čtenáře, aby Calgacovu popisu Římanů nepřikládali takovou důvěryhodnost, když jeho zkušenost z Římem je nová a nezná skutečný výsledek římských válek v podobě provinciální správy. Jaká je tedy podle Calgaca ona špatná římská strana?

...et infestiores Romani, quorum superbiam frustra per obsequium ac modestiam effugias. Agr. 30. 4.

...(nebezpečnější) Římané, před jejichž tyranii se nelze zachránit ani poddajností, ani poslušností.

Po popisu Kaledonského území, jež je zde vyjeveno jako poslední výspa světa, náhle Calgacus stáčí pohled na dopady římské anexy. A ty jsou velmi brutální.⁸⁹ Calgacus vylučuje humánní zacházení ze strany Římanů. Poražení nepřátelé jsou pod tyranii, kterou nelze odvrátit dodržováním úmluv a být *modestus*, což byl důležitá podmínka, kterou Řím vymáhal velmi tvrdě.⁹⁰ Nyní tedy nelze očekávat, že i poražená strana lehce přijme kapitulaci a po pacifikaci bude vyvolávat konflikt, neboť její postavení se zhorší, ačkoliv se bude porobená strana chovat loajálně a správně.

Raptores orbis, postquam cuncta vastantibus defuere terrae, mare scrutantur: Si locuples hostis est, avari, si pauper, ambitiosi, quos non Oriens, non Occidens satiaverit: soli omnium opes atque inopiam pari adfectu concupiscunt. auferre trucidare rapere falsis nominibus imperium, atque ubi solitudinem faciunt, pacem appellant. Agr. 30. 4.-5.

Uchvatitelé světa prohledávají moře, když jejich všeobecnému plenění nestačí země. Je-li nepřítel bohatý, jsou hrabiví, je-li chudý, panovační. Ani Východ, ani

⁸⁹Brutalita ze strany římského vojska není výjimečná, avšak byla snaha ji eliminovat nejen z důvodu charakteru *bellum iustum*, ale i z pragmatického, protože z poražených se mohla stát pomocná jednotka. ROSENSTEIN, str. 234-5 Brutalita byla často běžná vůči barbarům na západě. BADIAN, str. 11

⁹⁰Pro Řím byla povolenost nově získaných spojenců velmi důležitá, získával tím novou vojenskou sílu. Pokud by takový spojenec nebyl *modestus*, pak by představoval pro Řím, který se tolik obával své zranitelnosti, největší bezpečnostní riziko a s rebely se nakládalo bez milosti. ROSENSTEIN, str. 235-6 Jak uvidíme později v kapitole 4, být *modestus* bude důležitá vlastnost Agricoly vůči císaři a bude mít úzkou souvislost s tímto hodnocením. LAVAN, str. 304

Západ, by takové lidi nenasytil. Oni jediní ze všech si se stejnou chtivostí žádají bohatství i nouzi. Plenění, vraždění a loupení označují falešně jménem vláda a likvidaci nazývají mírem.

V první větě se vyskytuje metafora, která Řím připodobňuje k dravcům *raptores*,⁹¹ kteří prohledávají jakoukoliv část světa a loví svobodné, aby je mohli zotročit. Toto téma podrobněji Calgacus rozvede až v následující kapitole 31. Zde se však již setkáváme s velmi zajímavou reflexí. Calgacus rozděluje římskou expanzivní politiku do dvou směrů: na bohatý východ a chudý západ. Římané podle něj si vedou všude hanebně, avšak v každé oblasti tak činí jinak: východ okrádají, západ zotročují. Tacitus takový argument zřejmě čerpá ze zkušeností z předešlých dvou století, která se vyskytují u některých historiků.⁹² Římané se tak ke světu chovají vskutku zvířecím způsobem, ačkoliv mají podle Cicerona⁹³ jednat především diplomaticky a pouze v nouzi nejvyšší užít tohoto. Avšak zde je příčina jejich válek označena za dobyvačnou. Jak se můžeme dočíst v Ciceronovi,⁹⁴ člověk prahnoucí po bohatství je otrokem této touhy.⁹⁵ Calgacus zde zmiňuje pro Římana nejhanebnější způsob válčení, kdy válka je zahájena libovůlí⁹⁶ kvůli důvodům ryze materialistickým.⁹⁷ Celá pasáž poté vyvrcholí vysvětlením, že i velmi civilizovaný Řím, který je civilizovaný a civilizaci šířící pomocí *imperium a pax*, ve skutečnosti však užívá *aufferre trucidare rapere*, které jsou symboly bezvládní, chaosu a nespravedlnosti. To jistě bylo pro Římany šokující, když právě jejich války a jejich vláda měli zmírňovat a nejlépe zcela eliminovat tyto jevy.⁹⁸

⁹¹Označení *raptor* užívá Silius pro Hannibala, avšak to není poprvé, kdy byl užit i v kontextu Římanů, Mithridatův dopis má stejný pohled viz. WOODMAN, str. 242-3

⁹²například podobná formulace u Sall. H. 4. 69. 17; viz WOODMAN, str. 242-3; Kdy všichni z takzvaného prvního triumvirátu nějak toužili po vzoru Pompeia dosáhnout tehdy pohádkového vlastnictví, i když Crassus přecenil své síly a u Caesara to jen tušíme, neboť byl před výpravou na východ zavražděn. Naopak na západ si aristokraté spíše zvyšovali svoji *virtus*, když prokazovali v boji s nepřáteli odvahu a schopnosti. Na západě se však při pacifikaci nebrali příliš velké ohledy a slavné osobnosti typu Caesara se dopouštěly velmi brutálních činů. I podněty k válce byly kontroverzní, nelze však podle Badiana říci, že by se jednalo o systematickou imperiální expanzi, která by byla vedena dlouhou nepřetržitou kampaní. Je však nejasná, zda Caesarova postupná okupace Galie a její nižší zatížení daní než bylo obvyklé je skutečně důkazem protiimperialistické politiky, nebo spíše Caesarovým pragmatismem. Na východě se více dbalo na vedení spravedlivé války, avšak i zde převládaly podobné strategie, jak můžeme vidět na příkladu zničení Korintu. Veliká změna přichází se Sullou a jeho reformami. Ty otevřely římským aristokratům nový podnět k válkám. Výboje sice přinášejí stále *gloria*, kterou lze použít pro politickou kariéru v Římě, avšak pro současníky takzvaného prvního triumvirátu se stal ekonomický faktor velmi důležitým. Spolu s potřebou financování soukromého vojska a jeho zajištění po ukončení kampaně již římský vojevůdce nebude hledět pouze na důvod zabezpečení a nastolení klidu a míru. BADIAN, str. 78-84

⁹³*De Officiis* 1. 35.

⁹⁴*De officiis* 1. 68 ...*nihil enim est tam angusti animi tamque parvi quam amare divitias, nihil honestius magnificentiusque quam pecuniam contemnere...*

⁹⁵Netečný senát jako další důkaz vnitřní římské poroby; viz DUDDLEY, str. 116-131 Více k římské porobě v kapitole 4.

⁹⁶Neexistuje vhodná *causa belli*.

⁹⁷*Bona fortunaeque in tributum, ager atque annus in frumentum...* A. 31.2.

⁹⁸WOODMAN, str. 243-244; CRISCITELLI (2008)

Calgacova řeč tak představuje vizi zločineckého anticivilizačního a nemravného Říma, který hodlá zkazit nedotčenou Kaledonii. Tacitus však tento názor nezmiňuje pouze v Calgacově řeči, avšak už při popisu historie dobývání Británie uvádí velmi zajímavou skutečnost

Quaedam civitates Cogidumno regi donatae (is ad nostram usque memoriam fiddissimus mansit), vetere ac iam pridem recepta populi Romani consuetudine, ut haberet instrumenta servitutis et reges. Agr. 14. 2.

Některé obce byly darovány králi Cogidumnovi - ten zůstal až do naší doby naším nejvěrnějším přítelem - podle starého a již dávného osvědčeného zvyku římského národa, aby i králové se stávali nástrojem zotročování.

Tacitus zde kritizuje aspekt římské zahraniční politiky - klientelismu. Řím se chová k zahraničním vládcům, jako kdyby proti sobě stáli dva jednotlivci.⁹⁹ Tacitus je však k takovému systému velmi kritický, neboť klienty se stávali v Římě především slabší a chudší a jejich patroni je zastupovali v politických institucích, kam se kvůli svému původu nemohli dostat.¹⁰⁰ Zde však Římané jednali s *reges* jako klienty, což bylo veliké ponížení. Král tak měl sice určitá dobrodiní, slabší stát Římané ochraňovali a podporovali. Na druhou stranu se králové stali *instrumenta servitutis* a nikoliv rovnocennými partnery a spojenci. Pro Tacita je takový způsob jednání nepřijatelný, neboť zde nebyl důvod, proč by měl být věrný spojenec Říma jeho otrokem. To podporuje Calgacův názor, že je lepší z Římem bojovat a na základě porážky, buď zemřít, nebo až poté otročit, než se stát spojencem Říma. Výsledek je totiž stejný.

2.2 Příčiny římského úspěchu

Calgacus pak ve své řeči detailně popisuje dopady římského vítězství, jež by se daly charakterizovat pojmem otroctví, které naráží na přirozený řád a rozrušuje ho. Calgacus tvrdí, že stav otroctví s sebou nese nebezpečí, že páni budou páchat nepřiměřené krutosti a starší otroci místo solidarity budou následovat pány jako svůj vzor. Popisuje zde také představba krajiny patřící přírodě na krajinu kulturní, která já svázána lidskými pravidly. Calgacus se domnívá, že Řím činí to vše ze strachu z dalekého, neznámého a hlavně ctnostného světa, který ztělesňují obyvatelé Kaledonie i ostatní Britannové, kteří se snažili bojovat proti římské invazi.

Brigantes femina duce exurere coloniam, expugnare castra, ac nisi felicitas in socordiam vertisset... Agr. 31. 4.

⁹⁹Římané tak činili zřejmě, protože neexistovala žádná na to určená instituce. Více ke klientelismu viz BADIAN, str. 14-15 V *De officiis* 1. 35. Cicero píše, že patronem poraženého, který byl nyní v podřízeném postavení, se stal římský vojevůdce, který nad ním zvítězil.

¹⁰⁰NICOLED, Claude. Občané a politici. in: Giardina Andrea, ed. *Římský člověk a jeho svět*. Praha: 2014, str. 23-61. ISBN 978-80-7429-072-5

Brigantové byli schopni pod vedením ženy vypálit římskou kolonii, dobýt tábora a kdyby se štěstí nebylo zvrhlo v bezstarostnost...

V této části se dovídáme, co zapříčinilo ono otroctví u sousedních kmenů. Ačkoliv i oni měli zdatnost a ctnosti, vždy se jejich úspěchy obrátily v prohru kvůli *socordia*.¹⁰¹ Tacitus tak varuje Římany, že být úspěšný znamená vést nejen spravedlivou válku, ale je též velmi důležité být sjednocení a dbát jednoho řádu. Příklad Brigantů je varováním, ale i naději pro Řím. Pokud totiž je tato vlastnost barbarů pravdivá (Calgacus je barborem, zná tedy jejich společenství nejlépe a římský čtenář mohl považovat jeho tvrzení za autoritu), pak Římu stačí vést spravedlivou válku. Podobně se Tacitus vyjadřuje o barbarech i na jiném místě.

Rarus duabus tribusve civitatibus ad propulsandum commune periculum conventus: Agr. 12. 2.

Zřídká se pro odvrácení společného nebezpečí spojují tři nebo čtyři obce.

Jak vidno, podle Tacita je to špatná vlastnost Britannů, která jim znemožňuje účinnou obranu. Tacitus právě na těchto místech ukazuje, že vítězství ve válkách se nedostává těm, co mají jen zdatnost a *virtus*,¹⁰² či dokonce mají spravedlivé důvody a vedou *bellum iustum*, válku vyhrává jednotný politický celek. A jak se dovídáme z věty předcházející poslednímu citátu:

Nec aliud adversus validissimas gentis pro nobis utilius quam quod in commune non consulunt. Agr. 12. 2.

Proto našim zájmům nepomáhá proti tak mocným kmenům nic účinněji než okolnost, že se neradí vespolek.

Řím, i když vede nespravedlivé války, činí nemorální činy na porobených obyvatelích a pomocí civilizačních nástrojů pachtí po dalším bohatství a moci, tak vyhrává z důvodu důsledné organizace a množí svoji moc tím, že ostatní národy spojuje pod křídla svých institucí. Jak uvidíme v poslední kapitole 4, římscí občané se také stávají otroky tohoto systému, proto pro Tacita je zcela přirozené, že i barbaři, kteří brání svoji svobodu, ačkoliv jsou jací jsou, chvályhodnější než římský systém. Avšak nelze se na druhou stranu domnívat, že by Tacitus

¹⁰¹U Tacita se vyskytuje pouze na tomto místě. Je to oblíbené slovo u Sallustia, jež zde má ryze pejorativní charakter blížící se až k významu hloupý, nerozumný, avšak jeho význam je zde jistě rozšířený i na obvyklejší letargii a netečnost. Je signifikantní, že i u jinak čestných Britannů, kteří jinak vítězí, právě tato vlastnost je svrhává do otroctví. WOODMAN, str. 248-9 Tacitus umí vyobrazit ženské hrdinky a velmi s nimi souzní, zde však spíše jde o poznámku, která má sloužit k ještě větší distinkci mezi římskou nobilitou a barbary. DUUDLEY, str. 73-5

¹⁰²Tacitus užívá slova *virtus*, které se užívá jinak pro Římany, v *Agr. 31. 3* pro barbary vedle tradičnějšího pochvalného slova *ferocia*. To by mohlo naznačovat, že Calgacus nehovoří s barbary, nýbrž jeho řeč je určena pouze římskému publiku jako varovná zpráva; viz WOODMAN, s. 247

byl sympatizantem s barbary. Jeho pohled na římskou správu barbarských kmenů a jejich přirozenost bude tématizován v kapitole 3.¹⁰³ Nyní však pokračujme v Calgacově řeči. Jak mocnější by byli Římané, kdyby převzali dobré vlastnosti barbarů?¹⁰⁴

2.3 Římský charakter ve válce

Další a poslední kapitola Calgacovy řeči začíná řečnickou otázkou.

An eandem Romanis in bello virtutem quam in pace lasciviam adesse creditis?
Agr. 32. 1.

Nebo myslíte, že Římané jsou ve válce tak stateční, jak jsou v míru lhostejní?

Tacitus tak vstupuje do poslední oblasti, kterou hodlá prostřednictvím Calgaca sdělit tehdejšímu čtenáři. Celá kapitola opouští téma dopadů a dichotomie otroctví a přirozeného řádu a zabíhá do ryze vojenskostrategických skutečností. Calgacus zde rozebírá možnosti a schopnosti římské armády. Vidíme zde novou dichotomii *virtus a lascivia*.¹⁰⁵ Calgacus je přesvědčen, že charakter národa se ve válce i míru nemění, a proto je chybné se domnívat, že Římané mohou své války vést zdatně. Jak sám záhy dodává, ona *lascivia* je natolik veliká, že římské vojsko se skládá z příslušníků porobených kmenů.

Quem contractum ex diversissimis gentibus ut secundae res tenent, ita adversae dissolvent: Agr. 32. 1.

Jak úspěch takové vojsko posbírané z nejrůznějších zemí strhuje, tak je nezdar rozvrací...

A tak římský stát již není schopný své vlastní obrany bez připojených národů.¹⁰⁶ V předešlé části jsme se již dozvěděli, že bojující barbari na straně Říma jsou zotročení, aby mohli být vykořisťováni a užíváni k svévoli Říma, takže bojují sice spojení, avšak strach je jejich pojítka

¹⁰³Velmi podobná je pasáž v *Ger. 33*, kde Tacitus ještě explicitněji na jedné konkrétní události ukazuje nejednotnost barbarských kmenů. Zároveň poukazuje na potenciální sílu oněch kmenů, kdyby měli pospolitost a jedno vedení jako Římané, která by snadno překonala schopnosti Římanů. Jak uvidíme v kapitole 3, Tacitus však zde spíše varuje než kritizuje. Schottlaender to interpretuje tak, že Tacitus zde tématizuje nejen rozkol mezi kmeny a nenávisť a závist mezi nimi, ale i přízeň bohů, která tuto nevraživost umožňuje. Dívá se tak na barbary, jako kdyby byli v cirku, tedy i ve svém přirozeném stavu něčí otroci a také věří, že bohové stále „žehnají“ římské válečné politice. SCHOTTLAENDER, str. 122-123

¹⁰⁴... *Caledonia viros seposuerit. A. 31.5.*

¹⁰⁵Termín *lascivia* se u Tacita vyskytuje i v pozitivním smyslu, ačkoliv kvantitativně dominuje negativní. Například v *Ann. 11. 31. 14.* u Vettia Valenta vyzdvihována jako kladná vlastnost jeho iniciativy, v *His. 2. 68. 9.* Tacitus tímto termínem označuje rozpustilost znuřených vojáků a v *Ann. 14. 20. 11.* už Tacitus hovoří v ryze záporném smyslu jako o rozmařilosti, která ničí *mos maiorum*. V *Ger. 25. 5.* Tacitus popisuje jediný druh zábavy pro Germány v podobě bujných zápasů. Zde je *lascivia* také uvedena v mírně pozitivním smyslu a vyskytuje se i u barbarů. viz GERBER, Arnold, Adolf GREEF a Constantin JOHN. *Lexicon Taciteum*. Lipsiae: B.G. Teubner, 1903.

¹⁰⁶Velmi častý topos diverzifikace armády a její špatné dopady viz. WOODMAN, str. 251

a ne loajalita a spojenectví. A jak už víme, Římané běžně po ukončení války, aby již nebylo vyvoláno další napětí a neeskalovala situace. Každý porobený národ, obec i spojenec dostal možnost se stát přítelem Říma.¹⁰⁷ Ale Calgacus takovou politiku hodnotí jako pokrytectví a doufá, že ona zdánlivá jednota se rozpadne náhle, jakmile bude odhalena skutečnost.

Nullae Romanos coniuges accendunt, nulli parentes fugam exprobraturi sunt; Agr.
32. 2.

Žádného Římana nepovzbuzuje manželka, prchajícímu nebude otec činit výčitky...

A z toho vyplývá další skutečnost. Na rozdíl od Kaledonců bojujících za přirozený řád a za svobodu, Řím vede expanzivní válku, jejíž opravdové cíle jsou pouze ekonomické a mocenské, tudíž i kdyby užívali ctihodných schopností, tak kvůli příčině a vedení války se nemůže jednat o *bellum iustum*. Římané už jsou natolik bohatí a rozhlehlí, že svá města a své rodiny mají v bezpečí.¹⁰⁸

Nunc ab ignavis plerumque et imbellibus eripi domos, abstrahi liberos, iniungi dilectus, tamquam mori tantum pro patria nescientibus. Agr. 15. 3.

...zde jim však většinou zbabělci a slaboši berou domy, odvlékají děti, ukládají odvody jako lidem schopným přinést všechny oběti, jen nezemřít za vlast.

Tacitus v kapitole 15 se snaží zprostředkovat názor Britannů na římské ukončení války. Podle Woodmana je to veliká kritika britanských vojáků, kteří slouží v římských legiích. Umírají a vedou války, avšak zisk z této války nemají a neumírají *pro patria*, ale za jiné zájmy.¹⁰⁹ V kontextu kapitoly se mi však zdá, že tato kritika nesměruje primárně k poraženým britanským vojákům sloužícím pod římským velením, ale spíše obecná kritika římského vojska a správy, která připomíná spíše loupění a vykořisťování kmene Usipů,¹¹⁰ než skutečný mír a spravedlivá správa.

2.4 Může zvítězit svoboda nad římským útlakem?

Calgacus přiznává, že stojí proti veliké síle, avšak přesvědčuje své spolubojovníky, že římská moc je zdánlivá.

¹⁰⁷BADIAN, str. 14-15; avšak nemůžeme takového spojence považovat za nezávislého BADIAN, str. 18

¹⁰⁸Woodman se domnívá, že zde Calgacus referuje skutečnost, že římský voják nebyl ženatý, bojoval za abstraktní entitu, Britanové však měli manželky i děti. Tacitus dále pokračuje o tom, že římské vojsko postrádá vlastní a je vykořeněné. WOODMAN, str. 252 Rosenstein se však domnívá, že porobení obyvatelé se brzy asimilovali pomocí udělování občanství. ROSENSTEIN, str. 233-4

¹⁰⁹Dále se zmiňuje, že termín *mori pro patria* je typický římský sentiment spojený s římskou vojenskou morálkou. WOODMAN, str. 168-9

¹¹⁰*Agr.* 28. 1.-5.

...recordabuntur Galli priorem libertatem... Agr. 32. 3.

...Galové se rozpomenou na dřívější svobodu...

Calgacus se domnívá, že nespravedlivosti a zpupné chování Římanů, které líčil ve své řeči, jsou slabým místem Římanů. Římané se totiž spoléhají v této bitvě na pomocní jednotky skládající se z nedávno poražených barbarů. Apeluje na Kaledonce, aby svým bojem ukázali svoji *libertas*. Dokáží tak, že jejich svoboda je natolik cenná, že i případná oběť v bitvě je lepší, než trvalá ztráta svobody pod vládou Římanů. Předpokládá tak, že Galové a další porobení barbari budou motivováni jejich příkladem. To naruší jednotnost římského vojska a tato taktika jim vyhraje celou bitvu, neboť rozvrátí celé římské vojsko.

Absentia legati remoto metu Britannii agitare inter se mala servitutis, conferre iniurias et interpretando accendere: Agr. 15.1.

Za nepřítomnosti správce provincie se totiž Britanové přestali bát, přetřásali mezi sebou bídu otroctví...

A 15 kapitola tento Calgacův argument potvrzuje, když Tacitus líčí konsolidaci Británie. Zde došlo ke třem důležitým událostem. Za prvé *absentia legati*; v Tacitově pojetí války je nesmírně důležitý prvek vojevůdce, který svojí *virtus* sdílí s vojskem a tím ho posiluje,¹¹¹ za druhé se přestali bát *removere metus*, neboť soudržnost byla učiněna na základě nespravedlivých poměrů, za třetí důsledek nespravedlnost v podobě otroctví se snažili odstranit. Calgacus se však postavil vojevůdci, který ztělesňoval to nejlepší z *res publica*, jehož *virtus* byla stejná, ne-li větší, než onoho „barbarského“ Římana.

3 Dopady římských výbojů

Jak se však Tacitus staví k dopadům římského imperialismu? Jak uvidíme, tato otázka nebudeme mít jednoduché odpovědi. Jak jsem se dozvěděli již z Calgacovy řeči, od římského státu nelze očekávat žádné skvělé benefity a má neblahé dopady na obyvatelstvo, které se stává otroky, která následuje onen *Pax Romana*.

... nam Gallos quoque in bellis floruisse accepimus; Agr. 11.5.

Neboť i Galové, jak víme, byli skvělí válečníci, ...

To vše vede k jedinému, porobení nemohou válčit a svobodně žít, i když předtím byli *in bellis floruisse*,¹¹² avšak nyní jejich *virtus* jako kdyby atrofovala.

¹¹¹Opět velmi častý motiv v římské historiografii, který často zmiňuje Sallustius, kdy římské vojsko absencí ctnostného velitele ztrácí v očích nepřítele jakoukoliv zdatnost. WOODMAN, str. 166-7 Často tak může schopný vojevůdce vojsko zbavit oné nebezpečné letargie.

¹¹²Galové jako válečníci byla typická představa Římanů viz. WOODMAN, str.148

3.1 Porobení se připodobňují k nectnostným

A vskutku další citát nás informuje o tom, že Galům *otium* způsobuje ztrátu *virtus* a současně ztrátu *libertas*,¹¹³ tedy obdobu toho, co jsme četli v řeči Calpurnia o Římanech.

Mox segnitia cum otio intravit, amissa virtute pariter ac libertate. Agr. 11.5.

... potom se však s mírem dostavila netečnost a zároveň se statečností ztratili i svobodu.

Tacitus tak *otium* považuje za instrument k pasivitě, která analogicky vede ke ztrátě svobody. Následky trvalého míru tak mají veliké nežádoucí účinky. A protože Řím již plně zpacifikoval Galii, rozšířily se mu obzory a uviděl novou zem, která mohla ohrozit mír.

quod Britannorum olim victis evenit: ceteri manent quales Galli fuerunt. Agr. 11.5.

Totéž potkalo ty Britanny, kteří byli kdysi poraženi. Ostatní zůstali takovými, jako byli dříve Galové.

Co však pro Tacita znamená *ceteri*?¹¹⁴ Abychom porozuměli jeho přístupu a objasnili si, o čem Tacitus hovoří, musíme přejít k otázce lokalizace Británie v antickém světě. Podle Clarke byla Británie po dlouhá staletí mýtickým světem.¹¹⁵ Tento ostrov leží v oblasti legendárního Okeánu, kde se odehrávaly legendární příběhy, navíc je ostrovem stejně jako legendární Thulé a mnohé další. Británie se tak řadila k zemím jako byla Etiopie, Guinejský záliv, Kavkaz a Indie. Všechny vyjmenované oblasti byly okrajovými částmi antického středomořského světa, protože však nikdy nebyly plně podmaněny antickými kulturami a styk s nimi byl omezen, kolovaly o těchto krajinách různorodé zvěsti.¹¹⁶ Nyní však hranice civilizovaného světa se posunula až k Británii a je ovlivňována tímto světem a podle Tacita i jeho neřestmi. Mýtus totiž se netýká pouze místa, nýbrž i času.¹¹⁷ A analogicky dojdeme k závěru, že čas vzdálený od přítomnosti je podobně jako okraj světa mytizován z důvodu nedostatku informací. Tak i čas založení Říma a rané republiky je mýtický. Z toho lze tedy usoudit, že pokud obě jsoucna mají podobnou substanci, pak se budou podobně shodovat co do atributů. Tacitus obdivuje

¹¹³Podle Tacita tyto pojmy nemohou být oddělitelné. WOODMAN, str. 148

¹¹⁴Woodman upozorňuje na nejasnost citátu „*quod Britannorum olim victis evenit*.“ A. 11. 5. Interpretuje tuto část, že Tacitus považuje onu událost současnou s Claudiovou invazí. Tacitus rozlišuje tuto s invazí Caesarovou, kterou nepovažuje za skutečnou ztrátu svobody, ale pouhé objevení potenciálního směru expanze viz A. 13. 1. WOODMAN, str. 148

¹¹⁵CLARKE, str. 99

¹¹⁶Například slavný příklad u Hérodota 4. 5-82., RIVES, str. 14

¹¹⁷více v ELIADE, Mircea. Posvátné a profánní. Praha: Křesťanská akademie, 1994. ISBN: 80-85795-11-6, str. 17-81

staré hodnoty a starý svět, pak nutně bude tomuto světu podobná i okrajová část obydlého světa, která není zcivilizována ještě dostatečně.¹¹⁸

Ipsi Britanni dilectum ac tributa et iniuncta imperii munia impigre obeunt, si iniuriae absint: has aegre tolerant, iam domiti ut pareant, nondum ut serviant. Agr. 13.1.

Britannové se bez váhání podvolují odvodům, daním a ostatním uloženým povinnostem k římskému státu, ale jen tehdy, jestliže přitom nedochází k násilnostem, ty nesnášejí, protože svou porobu vidí v poslušnosti, ne však v otročení.

Britannové v očích Tacita představují národ svolný a zpacifikovatelný, což se projevuje tím, že uznávají porobení a dobrovolně snášejí poddanství, pokud je onen stav v mezích. Protože porobu uznávají, pak podle práva není spravedlivý důvod být násilný. Na druhé straně Římané, jak jsem uvedl již v kapitole 2.1., přenášejí svůj koncept klientelismu z osobní roviny do roviny kmenů a národů. Porobení jsou tak zcela odkázáni na libovůli patrona a bez něho jsou skutečně bezmocní.

Didicere iam barbari quoque ignoscere vitiis blandientibus, et interventus civilium armorum praebuit iustam segnitiae excusationem: sed discordia laboratum, cum adsuetus expeditionibus miles otio lasciviret. Agr. 16. 4.

Již i barbari se naučili povolovat svodům neřestí a občanská válka, která mezi tím vypukla, poskytla jeho nečinnosti vhodnou omluvu. Potíže však způsobila vzpoura vojáků, protože vojsko zvyklé na válečné výpravy se v zahálce oddávalo nevázanosti.

Další ukázka nám již osvětluje přímé následky římské okupace. Barbari totiž měli nad sebou velmi špatného správce Trebellia Maxima, který rozhodně nebyl *exemplum*. Tento správce byl *segnius*,¹¹⁹ tato letargie navíc byla Trebelliem ospravedlňována. Správce a jeho potíže totiž byly mimo zorné pole tehdejšího velení, které bylo rozštěpené a válčilo mezi sebou. Správce tak volí pro sebe nejméně bolestivou cestu a místo řešení akutních problémů. A to nakonec vedlo k vzpouře vojska. Tacitus lamentuje nad tím, jak se mohlo vůbec stát, že se říše dostala do takové situace, že takový člověk může být správcem. Tento nezáměr poté vyústil v to, že porobení barbari neměli nad sebou vhodný patronát a brali si nevhodné příklady. A tak se charakter špatné vlády jako virus začal šířit po barbarských sídlech, která byla pod přímou kontrolou takových správců. Nečinnost a tedy i neválčení, tak v důsledku způsobilo mír, avšak problémy to nevyřešilo a pouze oddalovalo nevyhnutelné - další válku.

¹¹⁸viz CLARKE, str.107; To ale neznamená, že by si Tacitus nějak idealizoval místní poměry viz. 12. 2.-3., kde kritizuje jejich nejednotnost, která se nevyplácí. Odmítají pragmatické spojení, což však může značit svévoli, určitě se jedná o nerozumnost, která byla typickým stereotypem vůči barbarům, tu musí Tacitus odmítnout viz kapitola 3. 5.

¹¹⁹LAVAN (2011), str. 299

3.2 Římský mír jako válka s Římem

V 15 kapitole se dokonce dočteme, že Římané se nechovají jako váleční nepřátelé, nýbrž jako otrokáři. Tacitus čtenáři zprostředkovává názor barbarů, že dříve jim rozkazoval jeden král, nyní však nad sebou mají správce a prokurátora. Avšak i zde se objevuje podobný názor na římskou správu, jaký byl v *Agr.* 30. 4. Když se bouří, pak jsou trestáni, když jsou svorní, jsou vykořisťováni.

Aequae discordiam praepositorum, aequae concordiam subiectis exitiosam. alterius manus centuriones, alterius servos vim et contumelias miscere. Agr. 15. 2.

Pro podrobené je nesvornost i svornost pánů stejně zhoubná, nástrojem jednoho (správce) jsou centurioni, druhého (prokurátor) otroci, ale jedni i druzí se dopouštějí násilí a urážek.

Concordia, natolik důležitá co do společenství a tolik opěvovaná Ciceronem, když hleděl, jak se společnost pozdní republiky hroutí,¹²⁰ tak nyní vystupuje ve zcela opačné roli. Barbar nevidí rozdíl mezi válečným útlakem a útlakem ekonomickým. Takže *centuriones* jsou zde srovnáváni s otroky.¹²¹ Jak vidno, římstí vojáci jsou analogií k výše postaveným otrokům, kteří dohlížejí na ostatní. O těchto hlídajících otrocích se též zmiňuje Calgacus.¹²² Pro barbara se tak mírové i válečné uspořádání zdá shodné. Calgacus tak vychází zřejmě z této úvahy, když se spoléhá na opadnutí, protože nevnímá rozdíl mezi římským mírem a válkou s Římany.

3.3 Barbarské válečné ctnosti

Tacitus čtenáři nenabízí pouze pohled na krajinu a obyvatele zasažené římským imperialem. V Germánii má totiž prostor popisovat i země velmi vzdálené od *limes Romanus*. Uvedu například kmen Chattů, na kterém lze ukázat Tacitovo dělení konfliktů.

Alios ad proelium ire videas, Chattos ad bellum. rari excursus et fortuita pugna. Ger. 30. 3.

¹²⁰*concordia ordinum* BADIAN, str. 62; Tento termín je důležitý už v boji plebejů s patricii o vyrovnání. ROSENSTEIN, str. 231-232

¹²¹Tacitus nevnímá otroky jako dědičný status, avšak spíše se jedná o dočasný stav, podobně jako u Aristotela a stoiků „... a state of mind and spirit.“ (LAVAN, str.295). Jak dále Lavan tematizuje, otroctví se často pojí s aspektem, který Tacitus tematizuje na samém počátku *Agricolae*. Je to ona netečnost (*inertia*) a pasivita bez zájmů (*segnitia*). To jsou také základní charakteristiky pro otroka. Porobení jsou vedeni k nezájmu o svobodu a schopnosti přispět více pro stát (*amissa libertate*). To však není pouze záležitost barbarů. I Římané (především senátoři) podléhají pasivitě a rezignaci a nechávají si rozkazovat od císařů. Římané se tak opačným postupem do stejné pozice jako porobení barbari, který je vyjádřen velmi submisivním výrazem *patientia*. LAVAN (2011), str. 296-300 Zda-li je mír onou nečinností a jak je možné, že i *princeps* je nečinný, se budeme zabývat později v kapitole 4.

¹²²*Britannia servitutem suam cotidie emit, cotidie pascit. ac sicut in familia recentissimus quisque servorum etiam conservis ludibrio est, sic in hoc orbis terrarum vetere famulatu novi nos et viles in excidium petimur; Agr. 31. 3.*

Jiné národy vidíš jít do boje, Chatty do války. Vzácné jsou přepady a nahodilé bitvy.

Tacitus v další ukázce rozlišuje dva typy konfliktů. První je *ad proelium*, protože se jedná očitě o kontrast, takže by se dal charakterizovat opakem druhého tak, že se jedná o šarvátku, která nemá pravidel a ničeho se neštítí. Chattové jako velmi vzdálení barbarští válečníci však mají *ad bellum*. To je velmi zajímavá skutečnost. Ačkoliv kmen Chattů je nedotčen římským způsobem života, přesto očitě neválčí jako ostatní barbaři, dokonce by se dalo tvrdit na základě popisu římské chamtivosti v Calgacově řeči, že jejich způsob válčení je důslednější a civilizovanější než způsob, jaký vedou Římané v praxi. To znamená, že tito barbaři dodržují pravidla *bellum iustum*, když užívají metod spravedlivých a čestných, na rozdíl od ostatních.¹²³ Chattové¹²⁴ tak se stávají *exemplum* pro ostatní národy, neboť oni se řídí pravidly a jsou rozumní, nepotřebují zákeřné přepady, protože je to pod jejich úroveň, jak uvidíme z dalšího citátu, Chaukové jsou dalším národem, který nevede nespravedlivé války.

Sine cupiditate, sine impotentia, quieti secretique nulla provocant bella, nullis raptibus aut latrociniiis populantur. Ger. 35. 3.

Bez žádostivosti, bez panovačnosti, v pokoji a v ústraní nevyvolávají žádné války, neplení území sousedů loupežnými výpravami a přepady.

Tomuto kmeni tedy chybí *cupiditas* a *impotentia*, jeho války tedy jsou rozumné a čestné neboť nejsou to lupiči ani zločinci, nýbrž válčí podle pravidel, tak jak by mělo správně vypadat *bellum iustum*.¹²⁵ A Tacitus tyto vlastnosti považuje za klíčové. Nerozumné chování považuje za velkou slabost ve vedení války. Takové chování nemůže být nikdy úspěšné.

3.4 Barbarská síla

Germáni pomocí těchto skvělých vlastností se stali pro Římany skutečně rovnými vyzyvateli ve válečné oblasti. Tacitus shrnuje dlouhé období válek s Germány, ve výčtu vypisuje jména historický vojevůdci, kteří bojovali s kmeny. Přesto Tacitus zatím nemůže uvést vítěze, tak jako nad jinými národy.

¹²³Straub upozorňuje na pasáž u Cicerona v *De Officiis* II. 8., že tolerování růstu zlovlé v hanebných válkách způsobí, že se otočí právo vůči nevinným uvnitř státu, neboť se povolí nectnost vůči nepříteli, a tak se povolí i vůči vlastním občanům. STRAUB, str. 12-13

¹²⁴Chattové měli s Římany intenzivní kontakt po celé první století. Jejich sídla ležela v oblasti, která Augustus na chvíli ovládal při své kampani v Germánii, u řeky Labe. Tacitus jejich hování popisuje na konfliktu z roku 83-5 s Domitianem. Tento konflikt byl velmi omezený a pro Domitiana nedopadl nejlépe. Co je však zajímavé, Chattové i Kaledonci jsou v podobném vztahu k Římanům, tedy jsou národem ještě ne zcela zpacifikovaným, ale již pod silným vlivem Říma, a navíc ve stejné době. RIVES, str 245-246

¹²⁵Cicero *De officiis* 1. 34.

Ex quo si ad alterum imperatoris Traiani consulatum computemus, ducenti ferme et decem anni colliguntur: tam diu Germania vincitur. Ger. 37. 2.

Počítáme-li od tohoto roku do druhého konzulátu císaře Traiána, vyjde nám zhruba dvě stě let: tak dlouho pokořujeme Germánii.

Tento důkaz je pro Tacita klíčový. Válka s tímto druhem lidí je nekonečná.¹²⁶ Ostatní národy se daly za nějakou určitou dobu podrobit. Zde se však Říman setkává s jiným protivníkem, který si nepočíná stejně a tvrdohlavě a s velikou silou se staví římské síle na odpor. A to stojí Řím jistě spoustu nákladů na vedení takové války. A samozřejmě Tacitus nemluví o nepřetržitém konfliktu, ale spíše myslí jakousi „studenou válku“, v které bylo několik krátkých etap skutečných velikých válečných operací.¹²⁷ Tato „přírodní“ síla necivilizovaných kmenů je zřejmě nad síly Říma, protože jsou akčnější, statečnější a řízení přirozeným řádem, tedy i v souladu s *Pax deorum*.¹²⁸ A tato síla je natolik veliká, že ani velicí muži Říma, kteří si podmanili ostatní národy, jsou pro Germánii jen směšní.¹²⁹

Sic Germanias excussisse iugum: et flumine, non Oceano defendi. sibi patriam coniuges parentes, illis avaritiam et luxuriam causas belli esse. recessuros, ut divus Iulius recessisset, modo virtutem maiorum suorum aemularentur. Agr. 15. 5.

Takovým způsobem ze sebe setřásla jho Germánie, a tu chrání jen řeka, ne oceán; že Britanové bojují za vlast, za manželky a rodiče, Římané z hrabivosti a nenasytlosti. Že odejdou, jako odešel božský Iulius, jen když se sami ve statečnosti vyrovnají předkům.

Jak tedy bylo již řečeno, existuje zde dichotomie mezi Britany bojujícími za vlast a rodiče,

¹²⁶Tacitus vypočítává počátek této války na rok 113. př. n. l., kdy Kimbrové zřejmě na začátku jara provedli masovou migraci na území římského státu. Zároveň tato ukázka s velmi často cituje z důvodu datace sepsání. Badatelé usuzují, že dílo muselo být sepsáno krátce po druhém konzulátu Traiána (tedy v roce 97-8), Tacitus zde užívá presentu, takže válka není podle něho ukončena, i když Domitian již absolvoval triumf. To může vysvětlovat jeho poznámku z Gr. 37.5., kdy kritizuje konání triumfů, i když nebyl uskutečněno žádné definitivní uspořádání a zpacifikování. RIVES, str. 273-4

¹²⁷Tacitus zde naráží na změnu politiky Augusta po Varrově neštěstí. Řím přestal aspirovat na dobytí, avšak situaci za *limes Romanus* kontroloval pomocí intrik z přátelých králů. RIVES, str. 29; Tacitus byl podobnou taktikou fascinován i v případě Parthské říše. DUDDLEY, str. 200-213 Cicero takový styl vedení války odsuzuje. *De Officiis* 1. 38.

¹²⁸Římané dokonce soudí, že nejsou kvůli své zvlí v přízni bohů, kteří ji raději dávají Germánům. BARTON, str. 247

¹²⁹Tacitus tak reaguje na Domitiana, ale všímá si i u ostatních osobností jako je Caligula, zde dokonce Caesar, že jejich oficiální prohlášení o ukončení války je falešné. A protože pro Řím nepředstavovala porážka příměří konstruktivní řešení, znamená to, že válka je stále vedena. Takové chování je však lhaní a jejich *dignitas* je lží a oproti germánské *virtus* jsou k smíchu: *Mox ingentes C. Caesaris minae in ludibrium versae. Ger. 37. 6.* RIVES, str. 281-2; Rosenstein upozorňuje na fakt v případě války s Hannibalem, že případná kapitulace by znamenala pro Řím veliké ohrožení, neboť bývalí spojenci se mohli mstít. Řím tak nemohl očekávat žádnou milost. A protože samotný Řím byl proti všem případným nepřítelům v početní nevýhodě, kterou kompenzoval další expanzí a spojenci. ROSENSTEIN, str. 236

což jsou spravedlivé důvody k vedení války,¹³⁰ a Římany dychtící po bohatství, což jsou nespravedlivé a zpupné důvody.¹³¹ Pro Britanny se nepokoření Germáni mohou stát vzorem kvůli svojí rozumnosti a statečnosti, které Britannové měli i dříve, než však přišli do styku s božským Iuliem.

3.5 Kdo je barbar a kdo Říman?

K Britanům se však moc Říma neodvratně blížila. Ačkoliv by se mohlo zdát, že postup nebyl nijak rychlý, přesto římský postup byl úspěšný. Britannové se tak dostávají do zcela nové situace nejen ze svého pohledu, ale i pro Římany a zde konkrétně Tacita se jejich pozice ve světě začíná měnit. Jejich ostré barbarské kontury se začínají přelívat s jemnými římskými.

Igitur primus omnium Romanorum divus Iulius cum exercitu Britanniam ingressus, quamquam prospera pugna terruerit incolas ac litore potitus sit, potest videri ostendisse posteris, non tradidisse. Agr. 13.1.

První ze všech Římanů, kdo vstoupil s vojskem do Británie, byl božský Iulius. Ačkoliv úspěšnými boji zastrašil obyvatele a obsadil krajinu u pobřeží, může se zdát, že ji pozdějšímu pokolení spíše objevil než odevzdal.

Británie byla však záhy vytržena z mýtického světa ambiciózním mužem pozdní republiky. Gaius Iulius Caesar učinil paradigmatickou změnu, objevil Británii.¹³² Podobnou změnu můžeme detailně pozorovat u plavby kartáginského aristokrata Hannóna.¹³³ Hannó pluje podél pobřeží Afriky a popisuje nejdříve obnovování obchodních stanic, posléze se však vydává na expedici do neznámého území.¹³⁴ Podobně i Caesar si počíná a Británii vytrhuje z mýtického prostoru a Lamanšský průliv se z nebezpečné bariéry stává mořskou silnicí.¹³⁵ Jeho zájmy jsou samozřejmě ryze politické, avšak jeho čin má dalekosáhlý dopad na vnímání severo-západní Evropy v očích Římanů. Nově je tento prostor demýtizován a racionalizován, nepovažuje se tedy za něco zvláštního, mimo profánní svět, nýbrž se tváří jako součást mediterránního světa. Clarke však dodává, že pouhým objevením nebyla Británie obsazena, tudíž se nachází v jakémsi přechodovém stavu mezi mýtickým světem a profánním světem Říma,¹³⁶ lze si zde

¹³⁰srov. HAEUSSLER, str. 239

¹³¹Takové chování není rozhodně žádoucí ani vůči barbarům. Podle Tacita však tyto podněty ovládají chování i v samotném Římě, tedy taková vláda je nespravedlivá a zpupná. SCHOTTLAENDER, str. 122 Jak píše Clarke: „The Romans do not just behave like barbarians; they actually are barbarians.“ CLARKE, str. 104 A to platí jak negativním smyslu, což Clarke tematizuje, ale i v pozitivním, jak můžeme vidět v této ukázce.

¹³²CLARKE, str. 108, poznámka 43

¹³³CLARKE, str. 95-97

¹³⁴Do češtiny Hannónovu zprávu o plavbě přeložil a opatřil předmluvou Marek, lze nalézt v ZJKF 1968, popřípadě lze nahlédnout do článku Clarke, kde se nachází výtah v angličtině a krátká interpretace.

¹³⁵CLARKE, str. 100

¹³⁶CLARKE, str. 102

počínat jako kdekoliv jinde, tedy je možno v zájmu *bellum iustum* uklidnit tamější poměry pod patronací Říma. Británie však stále vykazuje i přes římský vliv svébytné a pro Římany exotické reálie. Jedním z příkladů je například rebélie popisovaná v *Agr.* 16. 1. a *Ann.* 14. 29-39. , kde vede Britanny žena Boudikka, což muselo pro tehdejšího římské čtenáře působit velmi neobvykle. Jak sám Tacitus poznamenává, Caesar uskutečnil podobnou cestu jako Hannón, až jiní Británii dokáží skutečně romanizovat.

Tuto překlenovací část mezi ryze barbarským způsobem života a římským lze také nalézt v Germánii. Tacita totiž zdůrazňuje dosud neřečenou vlastnost římské zahraniční politiky. Římané se totiž otevírají barbarům a lákají je k obchodování.

Passim sine custode transeunt; et cum ceteris gentibus arma modo castraque nostra ostendamus, his domos villasque patefecimus non concupiscentibus. Ger. 41. 2.

Volně a bez kontroly přecházejí hranice, kudy chtějí,¹³⁷ a ačkoliv ostatním národům ukazujeme jen své zbraně a vojenské tábory, těmto jsme otevřeli své domy a vily, aniž vyslovili takové přání.

Římané tak s sebou přináší nejen zhoubné zbraně a války, jak jsme mohli vidět v Calgacově řeči, ale ještě horší zvůli. Zahájili s barbary intenzivní obchodní činnost. Kmen Hermundurů, o kterém je v této ukázce řečeno, že mají volný hraniční režim a *sine custode* vzdáleně připomínající ideje evropské integrace, si vysloužil taková privilegia svojí věrností k Římu.¹³⁸ Římané tak zcela automaticky jim poskytli výhody, kterých se ostatní méně loajální kmeny se nemohly domoci.¹³⁹ Pro Tacita je obchodní činnost Říma další formou dekadence, jež se přelévá na barbary, kteří si uvykají na rozmařilý způsob života a berou si za vzor své nové pány, kteří však příliš příkladní nejsou. Tacitus však danou situaci nevidí černobíle. Na jedné straně tedy oceňuje barbarskou statečnost, svobodu a odsuzuje Řím, že jim svobodu i možnost být statečný bere na úkor civilizačních výhod a svojí liknavostí jde jim příkladem, takže i barbari touží po dekadentním životě. Na druhou stranu Tacitus není „romantickým“ badatelem, ale pouze využívá naivní pohled Římanů a Řeků na vzdálené národy a jejich idealizaci, aby připomněl římským čtenářům, jaké hodnoty by měl mít Říman.¹⁴⁰ Autor má však na barbary názor obvyklý tehdejšímu prismatu.¹⁴¹ Barbari podle něj nejsou rozhodně žádní rozumní lidé s vytříbenými potřebami.

¹³⁷Tato část se v latinském textu nenachází.

¹³⁸Už u Caesara se lze setkat s podobným hodnocením. Sporadický kontakt barbarů s Římany je chráněn před dekadencí římského způsobu života a uchovávají si tak svoji pevnost. srov. *Bel. Gall.* 1. 1. - především popis Belgů.

¹³⁹DUDDLEY, str. 186

¹⁴⁰CLARKE, str. 109-112; RIVES, str.61

¹⁴¹Caesar předkládá čtenáři řeč galského barbara Critognata, který místo kapitulace volí co nejdelší odpor, i kdyby taková snaha musela být na úkor lidské důstojnosti. Tato zarputilost je velmi podobná Calgacově, avšak v tomto případě Critognatus vyzývá k přímo bezbožným činům. *Bel. Gall.* 7. 77.

3.6 Barbarská přirozenost

Na druhé straně Tacitus si nemyslí, že by barbarská strana oplývala vždy tak vznešenými a ušlechtilými vlastnostmi. Ačkoliv by se z kapitoly 3.3. mohlo zdát, že Tacitus obdivuje barbarské chování, jak uvidíme záhy, pro Tacita barbaři nepředstavují společenství hodné následování.

... *nec ullum in barbaris saevitiae genus omisit ira et victoria. Agr. 16. 2.*

... zuřiví a zpupní vítězové nevynechali žádný druh krutosti obvyklé u barbarů.

Tacitus nejdříve hovoří o ničení římských pevností, symbolů otroctví, poté však následuje tento citát. Doteď se jevíli tak *ira et victoria* Římané, zde se však hovoří o Baudicce a její armádě. K povstání se Tacitus detailněji vyjadřuje v *Annales* knize čtrnácté, Baudica v kapitole 35 obhájí svůj boj podobně jako Calgacus. Bojuje za svoji svobodu, vyzdvihuje statečnost a zdatnost barbarů a slabosti a prchlivost Římanů.¹⁴² Zde však barbaři nejsou chváleni, ani nejsou omlouvány jejich excesy. Tacitus se zde jasně staví na stranu Říma a raduje se, kolik se podařilo zabít barbarů a jak malé ztráty utrpěla římská armáda.¹⁴³ Samotný boj proti Baudicce považuje za nutný, jak se lze dovědět na příběhu Poenia Postuma, který se odmítl zúčastnit, přišel o slávu a raději zvolil před jistou potupou smrt.¹⁴⁴ Když se vrátíme zpět k citátu z Agricoly, jistě nás na základě kapitoly 3.3. nejvíce zarazí, že Tacita toto chování nepřekvapuje a považuje ho jako charakteristický rys chování těchto obyvatel. Clarke interpretuje tuto poznámku tak, že Tacitus ve skutečnosti nehledá ve svém díle rozdíl mezi barbary a Římany. Lavan a Rives dokonce hovoří o tom, že Tacita nezajímají nějakí obyvatelé za hranicemi říše, ale jeho pohled směřuje pouze k rozdílům v římské společnosti.¹⁴⁵ Chattové, staří Galové, Calgacus a jeho družina, to vše ve skutečnosti nejsou barbaři svojí přirozeností, nýbrž jsou Tacitem používáni jako symbolické postavy, které se mají stát v literárním smyslu exemplárními, avšak není pochyb, že svým chováním, názory a celkovým hodnocením je Tacitus nepovažuje za opravdové barbary.

V Germánii se však vyskytuje ještě jeden úsek, který by mohl napovědět, jací jsou podle Tacita barbaři. Jedná se konkrétně o úsek, kde Tacitus popisuje drahocennou komoditu - jantar.

¹⁴² *Ann.* 14. 35.

¹⁴³ Tacitus takové chování totiž považuje za nerozumné a iracionální a toto „šílenství“ tak nutně prohrává nejen s rozumnou spravedlivou válkou. LAVAN (2011), str. 304

¹⁴⁴ *Ann.* 14. 37.

¹⁴⁵ LAVAN (2011), str. 297; RIVES, str. 64; „I have argued that Tacitus presents a picture of Britain as the repository of Old Roman values.“ CLARKE, str. 107 Clarke se domnívá, že není přesné ihned takto „modifikované“ barbary považovat za sklad starých římských příkladů. Na druhou stranu nemůžeme tvrdit, že se jedná o antitezi k římským hodnotám, neboť uvedené ctnosti odpovídají těm římským. Spíše se tak dá hovořit o tom, že barbaři jsou podobní současným Římanům, respektive má cenu bojovat za římské ctnosti na celém světě. Avšak je otázkou, zda lze u Tacita říci, že i u skutečných barbarů je tragické, když ztrácejí své vlastní hodnoty, které se mohou lišit od římských.

Nec quae natura quaeve ratio gignat, ut barbaris, quaesitum compertumve; diu quin etiam inter cetera eiectamenta maris iacebat, donec luxuria nostra dedit nomen. ipsis in nullo usu: Ger. 45. 5.

Nejistili, ba ani po tom nepátrali - vždyť jsou to barbaři, jaká je jeho podstata a co způsobuje jeho vznik. Dlouho se dokonce válel nepovšimnut mezi ostatním, co moře vyvrhlo, až mu naše rozmařilost pomohla ke jménu. Sami ho neužívají.

Označení barbar je pro Tacita známka omezenosti a nezájmu ani o blízký jantar. Tato ignorance je ochraňuje před *luxuria nostra*, protože by je nikdy nenapadlo žít takový způsob života. To by se mohlo zdát jako kladná vlastnost. Tacitus však upozorňuje, že onen nezájem představuje veliké nebezpečí. Římští a řečtí muži mají vhled, vědí, co má jakou hodnotu, ale také lépe dokáží rozlišovat, jsou vzdělaní a rozumní, mají *virtus* a jsou civilizovaní. Barbaři nebádají po podstatě a smyslu, jsou nevzdělaní, a tak se snadno dají svést k nekalým činům.¹⁴⁶ Jejich ochranou je podle Tacita především vzdálenost. Jakmile však jednou vstoupí bez přípravy do římského světa, jsou ohroženější než již znalý Říman, který je plný příkladů předků.¹⁴⁷

3.7 Barbaři, největší hrozba říše?

Římané tedy barbarů porážejí a mění jejich životy. Ačkoliv válka s Germány ještě neskončila, ostatní se již vzdali a nyní jsou pod správou Říma. Tacitus se však přesto obává barbarů. Zde podává drtivou reminiscenci pro římského čtenáře.

Quippe regno Arsacis acrior est Germanorum libertas. quid enim aliud nobis quam caedem Crassi, amisso et ipse Pacoro, infra Ventidium deiectus Oriens obiecerit? Ger. 37. 4.

Svoboda Germánů je nebezpečnější než královská moc Arsakova. Co jiného než zabití Crassa nám může vmetnout východ, který sám ztratil Pakora a musil se sklonit před Ventidiem.

Germáni jsou především neuchopitelná a bouřlivá síla, která se nemůže porovnávat s regulérními, byť také barbarskými, orientálními armádami, které jsou civilizované a jejich armáda je částečně institucionalizovaná v podobě monarchie. Zdá se, že germánská touha po *libertas*

¹⁴⁶srov. *Agr.* 28. Vojáci z kmene Usipů se vzbouřili a chovali se jako loupežníci. Ačkoliv obepluli podobně jako Agricola Británii a zdálo by se, že mají jakýsi zájem o objevování, jejich výprava je spíše plná krveprolití a touhy po bohatství. Další příklad může být uveden *Civilis* srov. *His.* 4. 21.

¹⁴⁷Tacitus chválí *ferox provincia*, tedy provincii, která je čerstvě dobytá a probíhá v ní proces civilizování barbarů na úkor svobody. Dočasně násilí a následné zcivilizování považuje za velmi důležitý aspekt římského vítězství a poválečné konsolidace a velmi rád popisuje tyto procesy a chválí je. Morální aspekt však netematizuje. O provinční správě se od Tacita toho také příliš nedovíme. DUDLEY, str. 174–176; Tacitus stále považuje Římany za nejušlechtilejší národ a přeje jim úspěchy. HAEUSSLER, str. 279

směřuje k ohrožení samotného Říma.¹⁴⁸ Barbarská svoboda, zde konkrétně germánská, je podle Tacita sama o sobě tak velikou hrozbou, že je nutné její anihilování.¹⁴⁹

Tacitus se snažně modlí k Fortuně, aby římské války vždy vedli k tomu, že bývalí nepřátelé se stanou přáteli. Tacitus tak apeluje na tradiční římskou taktiku *bellum iustum*, kterou jsem popisoval v kapitole 1.3., kdy poraženým byla dána milost a po míru nabídnuto přátelství. A pokud nelze uplatnit tuto zásadu, pak Tacitus prosí, aby alespoň ona energie barbarů směřovala do svých řad. Je nasnadě se domnívat, že tím Tacitus míří do řad pochybných správců a vojevůdců, které kritizuje Calgacus. A tak jediná naděje pro Řím zůstává ona nevraživost mezi barbary.

Maneat, quaeso, duretque gentibus, si non amor nostri, at certe odium sui, quando urgentibus imperii fatis nihil iam praestare fortuna maius potest quam hostium discordiam. Gr. 33. 2.

Kéž nepřestane, kéž stále trvá u národů když už ne láska k nám, tak aspoň nenávisť jedněch k druhým, protože v dobách, kdy osud doléhá na říši, nemůže štěstěna poskytnout nic významnějšího než nesvornost nepřátel.

Naštěstí pro Řím jsou barbari natolik nerozumní, že mezi nimi trvá *discordia*.¹⁵⁰ Tacitus si je také jistě vědom podobné *discordia* u Římanů¹⁵¹ v podobě občanských válek. O to naléhavěji se „modlí“, aby bohové na druhé snášeli rozbroje.

Avšak s tímto stavem není Tacitus rozhodně spokojen. Nelze se spoléhat pouze na barbarské rozepře¹⁵² Římská zpupnost totiž může bohy rozhněvat a vytvořit tak příležitost, kdy barbari se budou moc sjednotit pod vedením schopného bojovníka, jakým byl například

¹⁴⁸Podle Haeusslera Tacitus nemá složitý vztah pouze k barbarům, ale i k pojmům jako je *libertas* vs *licentia*, kdy druhý termín je spíše podobný k svévoli. HAEUSSLER, str. 237

¹⁴⁹Rives i Schottlaender se domnívají, že Tacitus, ač veliký kritik tehdejšího Říma, rozhodně není zastáncem barbarů a velmi se mrzí nad římskými ztrátami. Zároveň však odmítají i tu pozici, že by Tacitus zde věstil neživotoschopnost římského státu. RIVES, str. 258–260; SCHOTTLAENDER, str. 122–123 Podávají k tomu různé doklady, mně však přijde asi nejvíce očividný fakt, že Tacitus píše o Agricolovi. Z toho vyplývá, že věřil v budoucí možné pokračování říše a současný stav považoval za krátkodobou slabost Domitiana. Kdyby takovou naději neměl, pravděpodobně by nebyl motivován k sepsání svého díla.

¹⁵⁰Tacitus tématizuje také barbarskou *discordia* ve 12. kapitole Agricoly. Barbari nemají zvyk se scházet a domlouvat, což znemožňuje diplomatickou cestu jednání. To by mohlo pro Tacita být obhajobou pro válčící Římány, kteří s barbary nevyjednávají a ihned je pacifikují. *Nec aliud adversus validissimas gentis pro nobis utilius quam quod in commune non consulunt. Rarus duabus tribusve civitatibus ad propulsandum commune periculum conventus* A. 12. 2.

¹⁵¹Tacitus zde zřejmě myslí rok 69, kdy bylo vytvořeno Galské císařství, kdy nejen armáda, ale civilní obyvatelstvo se zapojilo do odboje. Tacitus tuto bezprecedentní událost zaznamenal v Historii, ale danou událost nenápadně zprostředkovává i čtenářům Agricoly, neboť právě Calgacus spoléhá na Galskou vzpouru. Z toho lze vyvodit, že Tacita taková událost fascinovala právě tím, jak nebezpečnou se jevila. Pokud by se podařilo Galskému císařství nějak spojit s Germány, oslabený Řím by nebyl v nejlhčí situaci. RIVES, str. 281; DUDLEY, str.182

¹⁵²Tacitus podává i tuto rozepři i u orientálních barbarů. Popisuje, že římscí císaři využívají onoho chaosu k posílení moci v arménském regionu a vyzývají, aby jejich oponent byl nenáviděn nejlépe všemi. Taková strategie by však byla velmi nečestná, proto je zakrývána a omlouvána. srov. *Ann.* 12. 48.

Calgacus. Řím tak musí na danou situaci zareagovat a přestat se spoléhat na nepřátelskou nesvornost a začít vést spravedlivé války, které barbarskou sílu zpacifikují a eliminují ohrožení Říma. Aby války byly spravedlivé, musí být vedené schopnými a ctnostnými vojevůdci.¹⁵³ Jaký má být římský vojevůdce, aby tento cíl naplnil? A jak se staví Tacitus k císařům?

4 Váleční vůdcové

Tacitus svoji pozornost zaměřuje také na vojevůdce, kteří stojí v čele bojových skupin. Jak už bylo řečeno, Tacitus považuje za velmi důležitý aspekt války a jejího charakteru, její příčiny a způsobu vedení války. Nyní zbývá se zaměřit na osobu, která má pod patronací danou oblast, či velí vojsku. A není asi větší osobnosti v Tacitově díle, která by z jeho velmi osobního hlediska ztělesňovala ideál takového vojevůdce, jako byl Tacitův tchán Agricola.

4.1 Nový typ hrdiny

Haeussler podává tezi, že Tacitovi chybí v jeho době dílo o hrdinovi, který by se vyrovnal starým republikánským příkladům. A jak dodává, ony staré republikánské vzory jsou již pro Tacita zastaralé a nevyhovují nové éře principátu.¹⁵⁴ Tacitus po změně režimu a velikému optimismu, již vkládal do vlády Traiána,¹⁵⁵ se jal najít nového hrdinu. Tento nový hrdina bude muset čelit problémům, které jsem již v předchozích kapitolách nastínil. Jaký tedy je tento hrdina, skrze něhož spravedlnost a řádné války znovu nastanou?

Nec Agricola umquam in suam famam gestis exultavit; Ad auctorem ac duces ut minister fortunam referebat. Agr. 8.3.

Ale Agricola se nikdy nevychloubal svými činy pro vlastní slávu. Zdar přisuzoval jako podřízený vrchnímu veliteli, který nesl nejvyšší odpovědnost.

Tady se nám představuje osobnost Agricolovy a ctnost, kterou bude zosobňovat. Tou mravní hodnotou je uměřenost.¹⁵⁶ Agricola je novým příkladem do nové doby. Jak sám Tacitus

¹⁵³srov. *Agr.* 41. 2.

¹⁵⁴Haeussler si všímá, že Tacitus se v tomto případě nechová příliš tradičně. Uvědomuje si, že minulost byla jiná, přítomnost tedy vyžaduje nová *exempla*. Stará totiž jsou již nesrozumitelná. HAEUSSLER, str. 234-236. Jsem si vědom Corbulova povzdechu nad novým zřízením, kde vojevůdci musí počty skládat před císaře v *Ann.* 11. 20., avšak domnívám se, že to nijak nenarušuje Haeusslerovu argumentaci. Corbula totiž nepochopil nové uspořádání a stále touží po starých počtech starého světa. To však není nutné, jak dokazuje příklad Agricolovy. Podle mého názoru se tak jedná spíše o výtku. Tacitus se nesnaží derekonstruovat systém, ale hledá nové cesty uvnitř stávajícího.

¹⁵⁵Rives se domnívá, že do Traianovy vlády se vládla veliká naděje ke konečnému dobytí a pacifikování Germánie. Jak jsme viděli výše, Germánie pro svoji svobodu je nebezpečná a Tacitus ji považuje za prioritu. Tacitus tak doufá, že Traianovi se konečně podaří ukončit onu válku. RIVES, str. 54; 173-174

¹⁵⁶*Moderatio a prudentia* jsou další důležité charakteristiky Agricolova chování. Být rozumným hospodářem a opatrovníkem se učil od mládí a Tacitus nikdy neopomene zmínit diferenci od ostatních, kteří se starají

popisuje ve 13. kapitole této monografie a v Germánii II. 37., veliké a slavné jméno se získá dobýváním nových území, však zde se propaguje pravý opak. Agricola odmítá užít svých činů, aby zvětšil svou slávu. A jako je tomu i dnes, sláva znamená větší potenci k další kumulaci velikých činů, což může vést i ke kumulaci veřejných úřadů. Agricola to odmítá a přiznává, že má nad sebou *auctoritas*, kterou musí poslechnout, na druhou stranu autorita musí nést zodpovědnost za své konání.¹⁵⁷ Za republiky tato tíživá starost připadal senátu a lidovému hlasování.¹⁵⁸ Agricola má tak na výběr, zda se bude podřizovat a svoji vůli omezovat vůči nadřízenému, nebo odvrhne všechny autority a svévolně si bude počínat, což však může vést i ke zničení státu.¹⁵⁹ Agricola však dává přednost sloužit státu než zvětšovat svoji prestiž a svoji *dignitas* podřizuje státu.¹⁶⁰ Své *res gestae* nepovažoval, na rozdíl od Augusta a Caesara, nutné k zaznamenání, aby tak šířil svoji *gloria*. Tacitus však na Agricolovi nestaví ideál římského muže naruby.

Ne laureatis quidem gesta prosecutus est, sed ipsa dissimulatione famae famam auxit, aestimantibus quanta futuri spe tam magna tacuisset. Agr. 18. 6.

Zprávu, v níž vylíčil své činy, neozdobil ani vavřínovou ratolestí, ale naopak svou slávu zvětšil právě tím, že o ni nedbal, protože si každý dovedl představit, co asi čeká od budoucnosti muž, který tak důležité věci přechází mlčením.

Agricola neztrácí aristokratickou touhu po *gloria*, avšak mění strategii, jak jí dosáhnout. Agricola tak vystupuje jako opozitum k slavným mužům 1. století před naším letopočtem, kteří vždy preferovali své *res gestae*.¹⁶¹ Snaží se vyhnout konfliktu s císařskou mocí a odmítá být mučedníkem svobody.¹⁶² Tacitus kritizuje onu přehnanou snahu dosáhnout svobody, neboť následkem takového chování je napětí, které neumožňuje řídit stát dobře.¹⁶³ Nový hrdina tak oproti starým nemění své cíle, ale metamorfuje cestu.¹⁶⁴

sami o sebe. Podobné charakteristiky správného *dominus* můžeme v římské literatuře nalézt několik, vždy se však jedná o osoby, které jsou vedoucí a svobodné, mající plnou moc v konání. Za republiky tak byli často tímto způsobem označováni konzulové a senátoři, tedy osoby politicky aktivní. Za principátu tyto aspekty přebírají císaři. Hospodář charakterizují termíny *vigor* a *industria*. To prvé jako vojenská ctnost, to druhé jako obecná vlastnost vhodná pro vyřešení problémů. To však neznamená, že jsou tyto pojmy neslučitelné s *otium*, *inertia* atd. Být zdrženlivý je rozumné, ale v omezené míře. Agricola všemi těmito pojmy však přesahuje svoji roli v římském státě, jedná se tak o nový diskurz. CLASSEN, str. 228-233

¹⁵⁷Podobný systém u Germánů, které vedou *principes*, popisuje Tacitus v *Ger.* 14. 1. WOODMAN, str. 119

¹⁵⁸KOSTIAL, 117-127 (kapitola V.)

¹⁵⁹KOSTIAL, s. 121

¹⁶⁰Protože podle Tacita lze být dobrým člověkem a vykonat mnohé skvělé činy pro vlast, i když vládcem není dobrý. srov. *Agr.* 42. 4.

¹⁶¹Tacitova kritika podobných lidí, kteří pro svou slávu a náhlou smrt při jejím dobývání, nevykonali nic pro vlast: srov. *Agr.* 42. 5.

¹⁶²KAPUST, str. 134

¹⁶³Paradoxní zvětšení slávy i nad Domitiana, který svoji slávu zvětšoval podívanou, což vedlo císaře až k paranoidním stavům. Podobný Agricolovi je zpodobněn u Sallustia Cato mladší. WOODMAN, str. 190

¹⁶⁴Někdy je lepší být dokonce *iners*, pokud je to nutné. srov. *Agr.* 6. 3.

4.2 Agricola vs. současníci

Aby však takový hrdina mohl být vůbec příkladným, pak musí mít nejen zázemí a vzdělání, ale také charakter a schopnosti.

Nec Agricola licenter...neque segniter ad voluptates et commeatus titulum tribunatus et inscitiam rettulit: Agr. 5.2.

Ale Agricola nevázaností...ani leností neobrátil hodnost tribuna k potěšení a zábavě a neschopnosti.

Agricola nereprezentoval svůj úřad tribuna svévolně a pasivně. Úřad nevnímal jako příležitost k rychlému zisku, ani jej nepovažoval za úřad, kde by kvůli vzdálenosti od Říma mohl prožívat klidné dny bez potřeby jakékoliv činnosti. Jak už jsme viděli na příkladu barbarů a správce Trebellia Maxima, právě tyto vlastnosti byly následovány vzpourami, chaosem a nespravedlivými činy. Rozhodně takový člověk nemůže uklidnit rozbouřenou provincii natož dovést válku k *pax*. A kvůli špatným vlastnostem nakonec takový správce se stává *inscitiam*. Tacitus touto větou proklamuje, že Agricola bude jiný.

Ceterum animorum provinciae prudens, simulque doctus per aliena experimenta parum profici armis, si iniuriae sequerentur, causas bellorum statuit excidere. Agr. 19. 1.

Ostatně Agricola dobře znal náladu v provincii a dal se také poučit zkušenostmi druhých, že se málo pořídí silou zbraní, provází-li je bezpráví. Proto se rozhodl vyvrátit příčiny válečných povstání.

Agricola, jako člověk kulturní, má totiž (na rozdíl od barbarů) snahu porozumět podstatě věcí. Učiní tak tak, že - podle Tacita - udělá „řešší“ příkladů svých předchůdců.¹⁶⁵ Díky tomu se stává *doctus* a s tímto poučením dochází k tomu, že *iniuriae* jen eskalují situaci.¹⁶⁶ Protože nyní již zná důvody vzpour, může jednou provždy ukončit tuto „nekonečnou válku“.

Namque ut homines dispersi ac rudes eoque in bella faciles quieti et otio per voluptates adsuescerent, ... Agr. 21. 1.

Neboť Agricola chtěl, aby si lidé žijící rozptýleně a primitivně, a proto náchylní k válkám, rádi navykli na klid a pohodlný život.

¹⁶⁵Agricola není v provincii nováčkem. Analyzování předchůdců patří k řádnému pochopení *exemplum*. WOODMAN, str. 191

¹⁶⁶Tacitus rád pracuje s metaforami, které činy Agricoly připodobňují k zemědělské práci. To mohlo zvýdihnout jeho charakter k připodobněním se strašným, ale i naplnění významu jeho jména. WOODMAN, str. 191

Agricola se totiž domnívá, že lidé, kteří žijí barbarským způsobem života, mají takovou povahu, že se uchylují často k válkám, kdežto lidé smíření s výhodami míru, jsou klidní. Tacitus samozřejmě tím myslí římský způsob života. Jak jsme viděli v kapitole 3.7., skutečná barbarská povaha je náchylná k častým šarvátkám, které nevedou k trvalému míru. Agricolovi předchůdci se však připodobnili k životnímu stylu barbarů, a tak neustávala *discordia* a vznikala povstání. Agricola však hodlá učinit „kulturní revoluci“, která se nedá nazvat mírumilovnou, a tak Agricola trochu připomíná mýtické „kulturträger“. Vůči barbarům dosud nepodrobeným je Agricola římsky striktní, vítězství chápe jako svůj úkol správce v rámci plnění civilizačního poslání Říma, právě proto bitvu vůči Calgacovi vede ne méně brutálně. Na druhou stranu jeho požadavky jsou přehledné. Je řízen rozumem, chová se spravedlivě a dokáže obyvatele přesvědčit, že jejich *libertas* více pokvete, když se přizpůsobí, pro Agricolu totiž obyvatele nepředstavují rychlý zisk, netouží je zotročit, avšak podobně jako on sám, chce je umírnit, aby poslouchali, na druhé straně stále do určité míry s *libertas*.¹⁶⁷

Haec primo statim anno comprimendo egregiam famam paci circumdedit, quae vel incuria vel intolerantia priorum haud minus quam bellum timebatur. Agr. 20. 1.

Protože tyto zlořády odstraňoval Agricola hned v prvním roce, obklopil výbornou pověstí mír, kterého se (Britannové) pro lhostejnost a bezuzdnost jeho předchůdců báli neméně než války.

A s těmi, kteří nebyli ochotní se přizpůsobit, Agricola rychle vypořádal. Na druhou stranu těm, kteří se podrobili, těm Agricola nabídl vládu předvídatelnou a spravedlivou. Nebyl neschopný se starat a nebyl lhostejný a jeho činy nebyly bezohledné.¹⁶⁸ Původní nepřátelé tak vzdali jakékoli snahy o rebélii a útoky, protože takový stav byl výhodnější. Tato ukázka nám také dokazuje, že Tacitus *Pax Romana* nevnímá a priori jako špatný stav, avšak na druhou stranu u něho nenalezneme chválu, či až božské uctívání tohoto stavu. Mír založený

¹⁶⁷Tacitův pojem *libertas* je ambivaletní. HAEUSSLER, str. 237 Podle Strauba se jedná o typické římské imperiální chování, kdy obyvatele celého světa musí projít asimilačním procesem, kdy je jim vzata původní „barbarská svoboda“, následně jsou ve stavu *servitus*, kdy jsou jim předány civilizační výtěžky. Ono otroctví je nutné, jak jsme viděli v *Ger. 37. 4.*, barbarská svoboda je nebezpečná pro Řím a nelze očekávat dobrovolné přijetí římské kultury. Na druhou stranu se takový proces musí činit velmi opatrně a důkladně. Barbaři, kteří se stávají občany a součástí *civitas Romana*, jsou velmi citliví na násilí a nectnosti jejich patronů, tedy římských vítězů. Výtěžky rádi přejímají a mohli by s tím přijmout i něco chybného z charakteru Římanů. STRAUB, str. 14-15 „...emperors whose appeals to *libertas* mask their own appetites for absolute power.“ LAVAN (2013), str. 154; *Licentia* je termín označující svévolné jednání typické pro římské správce. LAVAN (2013), str. 151, pozn. 57

¹⁶⁸Lavan upozorňuje, že Tacitus vnímá onen civilizační proces za proces zotročování. Na druhou stranu však Tacitus nezná jiný způsob, jak vyřešit hrozbu barbarů. Lavan dále dodává, že porobení barbaři nejsou na tom odlišně od senátorům. Přesto hrozba ničivé moci císaře a říše jakýkoliv odpor proměňuje v marnost a pouze oslabuje stát před dalšími hrozbami. Tacitus však nikdy neuvádí v narativní části podobné hodnocení. LAVAN (2013), str. 144-145

na podmínkách, které jsou nedůstojné pro říši, je považován za neudržitelný a další válka je pro Tacita východiskem.¹⁶⁹ Je také otázkou, zda Tacitus takový mír vlastně vnímá jako skutečný mír *Pax Romana*, když byl v podstatě vytvořen na základě lhostejnosti a strachu.¹⁷⁰

4.3 Agricola a válka

Agricolova řeč, která následuje po Calgacově, se zdá být méně výraznou, obsahuje spíše římská politická klíše než výborně stylizovanou řeč. Přesto i zde můžeme nalézt důležitou evidenci k tomu, jak má podle Tacita vypadat správný voják.

Proinde et honesta mors turpi vita potior, et incolumitas ac decus eodem loco sita sunt; nec inglorium fuerit in ipso terrarum ac naturae fine cecidisse. Agr. 33. 6.

Proto je čestná smrt lepší než bezectný život. Záchranu a čest nelze od sebe oddělit. A smrt na samém konci světa i přírody by byla spíše slavná.

Správný voják touží být čestný. To však neznamená, že má pasivně vyčkávat na smrt, nýbrž i boj o život a jeho zachování je stejně důležité. V závěru citátu poté znovu tematizuje odlehlost a nepřístupnost, která se podobá kulisám mýtu, tudíž i činy zde vykonané budou památné.

Tacitus po této řeči vyzdvihuje skutečnost, která se jeví s dříve řečeným velmi diskontinuálně. Tacitus jásá nad tím, že legie budou pouze pozorovatelem a skutečně otěže bitvy převezmou pomocné oddíly skládající se z barbarských vojáků. Pokud se pokusíme ony myšlenky propojit, pak se Tacitus domnívá, že k rozšíření slávy a velikosti státu není nutně třeba obětí římských.

...ingens victoriae decus citra Romanum sanguinem bellandi... Agr. 35. 2.

...jako skvělá ozdoba našeho vítězství, jestliže bylo vybojováno bez prolití římské krve...

Toto místo není ojedinělé.¹⁷¹ Ačkoliv Calgacus svoji strategii založil právě na faktu, že římské vojsko se skládá z barbarů, kteří snadněji odpadnou a přidají se k nepříteli z důvodu otroctví a nespravedlivosti na římské straně, na těchto místech Tacitus mění pohled a jako Říman vcelku pochopitelně se raduje nad ztrátami nepřátel a nad nízkými, či zcela žádnými oběťmi na straně Říma. Tacitus tak opět ukazuje, že své dílo pojímá z mnoha pohledů. Pokud jde o ony pomocné jednotky v této skotské bitvě, jejich charakter je pro Tacita ambivalentní. Na jedné straně se jedná o římské vojsko, které kráčí do bitvy, stane se vítěznou stranou a zvětší slávu a velikost říše. Na druhé straně tito barbaři pro Tacita nejsou stejně důležití

¹⁶⁹ *Ann.* 14. 39.

¹⁷⁰ Straub uvádí k tomto formuli *ut sine iniuria in pace vivatur*. STRAUB, str. 15

¹⁷¹ srov. *Ann.* 14. 37.

jako římsí legionáři a jejich ztráty bagatelizuje. Celý tento úsek tak může souviset s oním „polomýtickým“ charakterem Britannů.¹⁷²

...in fugam versi, non agminibus, ut prius, nec alius alium respectantes: Agr. 37.

5.

...obrátili se na útěk, již ne uspořádaně jako dříve, nýbrž tak, že se nikdo neohlížel na druhého.

A Agricola skutečně exceluje, jak sám předpovídá v kapitole 34. 1.,¹⁷³ přirozenost barbarů a jejich nectnost se nakonec obrací ve prospěch Říma. Jejich uspořádanost, kterou nám Calgacus předestírá, je zdánlivá. Zde by mohl být vrchol celé Agricolovy kariéry. Jak však Duddley upozorňuje, Tacitus nepopisuje jen muže válečného, ale veliký důraz klade také na jeho stránku mírovou.¹⁷⁴

Tradiderat interim Agricola successori suo provinciam quietam tutamque. Agr. 40.

3.

Mezitím odevzdal Agricola svému nástupci provincii klidnou a bezpečnou.

Vrcholem jeho snažení totiž není ani veliké vítězství, ani veliká kořist, ani mnoho otroků, jak tolikrát tematizuje Calgacus. Jeho cíl je *provincia quieta tutaque*. Agricolovo vítězství není samoúčelné dobývání, ale je prostředkem pro delší kontrolu ostrova.¹⁷⁵

4.4 Nejhorší císař

Tacitus vůči Agricolovi nestaví Calgaca, nýbrž postavu v díle snad nejvíce kritizovanou. Císař Domitianus vystupuje ne jako *exemplum*, ale jeho pravý opak.¹⁷⁶

¹⁷²Ačkoliv Tacitus hovoří v této ukázce o čistě barbarské bitvě, nelze tvrdit, že se Římanů netýká. I zde se totiž prověřuje *virtus* a buduje se na základě vítězství *gloria* říše. Dochází tak k jakési „prověrce“ nových obyvatel říše. Agricola je vítězem ne kvůli nevšímavosti k romanizovaným barbarům, ale jeho chování je charakterizováno pojmy: *moderatio*, *eloquentia* a *sapientia*. Dokázal sjednotit původně rozkmitené kmeny a užívá je jako spolehlivého zdroje k válčení. Navíc Agricola sám je vzorným příkladem integrace do říše a Clarke se domnívá, že to mohlo legitimovat jeho misi jako člověka vzdáleného od zpronevěřeného jádra říše, ale také člověka, jehož rodina byla v minulosti též romanizována, a tedy vhodného pro civilizační misi. CLARKE, str. 108-109

¹⁷³*Hi ceterorum Britannorum fugacissimi ideoque tam diu superstites. Agr. 34. 1.*

¹⁷⁴DUDDLEY, str. 178

¹⁷⁵Haeussler se domnívá, že tato Agricolova touha po zklidnění provincie může pramenit z velmi starého římského zvyku. Ten příkazuje synům zachovávat a zvětšovat statky otců, v tomto případě Agricola dostal do správy od císaře provincii a očekává se, že ji zachová a nejlépe ji ještě zvětší územně i výnosy z daní. Tak i Agricola pro stát zachovává Británii jako provincii, ale navíc k tomu provincii zklidní tím, že celý ostrov dobyje, tudíž dochází ke klidu, což se však nikdy Římanů zcela nepovedlo. Autor se dále domnívá, že Tacitus je nadšen jakýmkoliv expanzivním počinem. Je však otázkou, zda se raduje nad výsledkem expanze, či nad expanzí samotnou. HAEUSSLER, str. 275-277

¹⁷⁶Už samotný vstup Domitiana do vysoké politiky je Tacitem vykreslen velmi nelichotivě viz H. 4.2.1.

Domitiani vero natura praeceps in iram... Agr. 42. 4.

Vskutku Domitianus svou povahou náchylný k hněvu...

Domitianus není rozhodně člověk rozumný. Jeho přirozenost, jak se dovídáme, je ve skutečnosti velmi bouřlivá a spíše se podobá vykreslení barbarů, v jejich povaze je též *ira*.¹⁷⁷ Taková impulzivnost však není dobrou vlastností při vedení boje. Tacitus zmiňuje příklad císaře Caliguly, který není pevný ve svých plánech, takže jeho snahy nemohou zvítězit, protože hlásá tažení na všechny, ale není připraven na nikoho.¹⁷⁸ Jeho činy jsou tak následovány lží a až groteskními a rozhodně nectihodnými důsledky.¹⁷⁹ Nyní se však opět zaměříme pozornost k císaři Domitianovi.

Inerat conscientia derisui fuisse nuper falsum e Germania triumphum, emptis per commercia, quorum habitus et crinis in captivorum speciem formarentur: Agr. 39. 2.

Byl si vědom, že jeho vylhaný triumf nad Germánií byl nedávno na posměch, když na trhu nakoupil otroky a jejich zevnějšek a vlasy dal upravit tak, aby vypadali jako zajatci.

Především ho lze charakterizovat jako *iners*, jeho nečinnost zasahuje Řím tím, že o státní *gloria* nedbá a svoji vlastní se snaží vyzdvihnout falešnými skutky. Jak jsme viděli výše, aby římský člověk mohl nabýt *dignitas*, nutně musí být vykonány činy, při nichž se prokáže skutečná *virtus*, a která je zdrojem slávy. Domitianus však dělá vše úplně chybně. Ukazuje svoji *virtus* na virtuálních výkonech, tedy i jeho *dignitas* je pouhou iluzí. Takže není schopen ani sobě, a tudíž ani státu, na rozdíl od Agricoly, získat *gloria*. Nezbývá císaři tak nic jiného, než dovést svoji lživou hru do konce a započne pořádat dramatické představení jako v divadle.

Comparantibus cunctis vigorem, constantiam et expertum bellis animum cum inertia et formidine aliorum Agr. 41. 3.

Všichni srovnávali jeho (Agricolovu) ráznost, pevnost a ve válkách osvědčenou odvahu s nečinností a bojácností druhých.

¹⁷⁷viz A. 16.2. LAVAN (2013), str. 124

¹⁷⁸*Agitasse Gaium Caesarem de intranda Britannia satis constat, ni velox ingenio mobili paenitentiae, et ingentes adversus Germaniam conatus frustra fuissent. A. 13.4.*

¹⁷⁹Kapust podobné důsledky chování pozoruje i u popisu císaře Tiberia: „Simply put, Tiberius' spirit was not that of a citizen (*civilis animi*); what lay beneath the surface was not the same as what he manifested in speech and behavior. On occasion, this could bring about wryly humorous situations, as when Gnaeus Piso asked Tiberius, prior to a vote: In what order will you register your opinion, Caesar? If first, I shall have something to follow: if last of all, I fear I may inadvertently find myself on the other side.“ KAPUST, str. 167

Císař však ví, že skutečné činy budou vždy lépe hodnoceny než jeho *inertia*.¹⁸⁰ Agricola je tak jasným soupeřem. Kapust popisuje onen střet jako imanentní. Domitianus je *formido* ve všech aspektech. Neodvažuje se nejen v nutných případech válčit, ale bojí se i zachování míru, jeho paranoia a dvorní intriky tak Domitiana nutí stát vůči ctnostem Agricoly.¹⁸¹ Ten je příliš dobrý a ctnostný. Domitianovi však uniká fakt, že se jedná o člověka „nového věku“, který zanechává hněvu, nehledí na slávu vlastní, jako tomu bylo na konci republiky,¹⁸² ale hledí k prospěchu státu. Domitianus se však děsí, že by jeho dobré vlastnosti mohli vyprovokovat pohyby v armádě.¹⁸³ Kapust dokonce volí slova o Domitianovi, že je „unfriendly to high qualities“.¹⁸⁴ A jak dále referuje, Agricola musí přijít s novými vlastnostmi.

...quo Domitianus non iam per intervalla ac spiramenta temporum, sed continuo et velut uno ictu rem publicam exhaustit. Agr. 44. 5.

...kdy Domitianus nehubil stát již jen v některých časových obdobích, nýbrž trvale, a když jednou ranou jej přivedl ke zkáze.

Domitianus tak z důvodu vlastních tužeb a špatné povahy by nebyl úplnou hrozbou, kdyby nebyl *princeps*. Avšak tento „úřad“ předpokládá vytříbenou povahu, neboť s sebou nese velkou zodpovědnost.¹⁸⁵ Domitianova povaha jeho činy tak prostupují celou říší, jak jsme mohli vidět, dokonce se dostávají až ke kraji tehdejšího světa. A protože dřímná absolutní moc, tak i jeho špatnosti je podle Tacita vskutku impozantní.

4.5 Císař a poddaní

Císařova povaha z ní vyplývající chování poté má dalekosáhlé dopady. V první řadě vytváří mezi obyvateli návyky, které nelze považovat za ctnostné.

Laudata olim et militari fama celebrata severitas eius angebat asperantis veterem disciplinam atque ita quattuordecim annis a Nerone adsuefactos ut haud minus vitia principum amarent quam olim virtutes verebantur. His. 1. 5. 3.

¹⁸⁰*Iners* je u Tacita užito i při popisu stojaté vody v např. *His.* 5. 6. 16. U císařů a správců je však hodnocena velmi negativně. Tato nečinnost totiž přispívá k rozvratu státu a říše (*Ann.* 12. 49.; *His.* 1. 62.). Proto je důležité, aby císař nebyl zahálčivý a neodmítal vést nutné války. Jinak je jeho postavení zcela zbytečné a pro stát nebezpečné. Toto vše totiž může vést až k občanským válkám srov. *His.* 3. 68. 1-2. Takovou nečinnost kritizuje u Židů *His.* 5. 4. 12., je užívána jako charakteristika špatného člověka *His.* 1. 6. 3., možná i kritiku sebe samého za vlády Domitiana *Agr.* 3. 9.

¹⁸¹KAPUST, str. 165-166

¹⁸²KAPUST, str. 134

¹⁸³KAPUST, str. 134-135

¹⁸⁴KAPUST, str. 135

¹⁸⁵Tacitus na jedné straně apeluje v případě Agricoly na *modestus*, který ho chrání před politikařením ve vysoké politice a před hněvem Domitiana, ale také snižuje napjetí ve státě a umožňuje vyniknout *princeps*, na druhé straně pak takový monarcha má na sobě těžké přímé jednání celého státu. Pokud tedy ve vedení války je nutný ctnostný správce, jakým byl Agricola, jak asi schopný a ctnostný musí být *princeps*? Viz. A. 8.3.

Jeho kdysi vychvalovaná a v řeči vojáků velebená přísnost skličovala ty, kteří nestáli o starou vojenskou kázeň a byli za čtrnáct let Neronem tak navyklí, že milovali nemravnost císařů neméně, než měli před časem v úctě jejich přednosti.

Zde stačilo Neronovi pouhých 14 let, aby obyvatelé odvrhli *virtutes* a „zamilovali se“ do neřestí, že kázeň je nemožná. Dochází k schodnému dopadu, jaký jsem mohli vidět při popisu římské expanze do Británie, kdy správce provincie špatných vlastností rozsévá ony návyky po společnosti, která ho poslouchá. Císařova odpovědnost je stejná jako u správce.¹⁸⁶ Jak uvádí Kapust, císaři takovéto povahy byli velmi bojácní a nectnostní, jak jsem četli v *Agr.* 41. 3., a tak raději jako instrument své vlády užívali nástrojů jim podobné. Již jsem tak zaznamenali, jak povolností kazí vojsko, avšak vůči vzdorujícím užívají strachu. Jak dále poznamenává, že *securitas* a *gloria* jsou pro říši možné pouze, pokud vladař vládne s láskou k poddaným. Lásky chrání císaře před sesazením, neboť milovaný je milován, a bezpečnost říše poté zvyšuje slávu císaře i říše. Podle něho císař je slavný všemi způsoby, měl by snažit však být slavný v rovině *exemplum*, a nedělat ze sebe naopak výstrahu. Společně se sloužením a ne otročením Tacitus tyto jevy považuje za kardinální pro způsob života za principátu.¹⁸⁷ Demoralizací vojska a jeho hýčkaním to však nekončí. Takto zkažené vojsko je totiž velmi náchylné k podplacení a roztoužené a zhýčkané tlačí na podmínky, za kterých má pod císařem sloužit.¹⁸⁸

Corrupti in dominos servi, in patronos liberti; et quibus deerat inimicus per amicos oppressi. His. 1. 2. 9.

Uplaceni byli proti svým pánům otroci, proti ochráncům propuštěnci, a ti, kteří neměli nepřítelů, byli zahubeni svými přáteli.

Nakonec dojde k velikému chaosu, kdy veškeré společenské řády přestávají platit.¹⁸⁹ Uvedený citát je na samém začátku Historie, tedy na samém začátku občanské války. Tacitus sice v následující kapitole,¹⁹⁰ situaci mírní a ukazuje, že lze nalézt *exempla* i v této době. Přesto je tato doba naplněna strašlivými událostmi, které Tacitus interpretuje, jako boží trest.¹⁹¹ Občanská válka není tak zcela jistě *bellum iustum*, nýbrž tou nejvíce nespravedlivou válkou.¹⁹² Opět se nám zde připomíná Calgacova řeč, která popisuje velmi podobný stav, který zavládl v Británii, když byl společenský řád narušen a nastala *discordia*.

¹⁸⁶ Hammer upozorňuje na teorii *corpus imperii*, kterou Tacitus užívá k charakteristice principátu. Stát jako tělo, aby se nedezintegroval, musí být řízen jednou hlavou. Pokud je ona hlava, pak i celé tělo hnije. Špatný císař tak svoji povahu roznáší po celé říši a celá říše se tak stává špatnou. HAMMER, str. 333

¹⁸⁷ KAPUST, str. 161-163

¹⁸⁸ DUDDLEY, str. 150

¹⁸⁹ Claudiiův oblíbenec Iunius Paelignus jako správce činil skutečně bizarní činy, které spíše charakterizují zločince. srov. *Ann.* 12. 49

¹⁹⁰ H. 1. 3. 1.

¹⁹¹ H. 1. 3. 5.

¹⁹² srov. *His.* 2. 46.

Tacitus demonstruje tento proces na příkladu Civilovy rebelie v Galii, která byla důsledkem oslabení moci v době občanských válek. Na první pohled se může zdát, že se jedná o velmi podobnou událost, jakou se můžeme dočíst v Agricolovi.¹⁹³ Avšak při bližším pohledu vidíme rozdíly. Lavan upozorňuje především na to, že Civilis není rozhodně *exemplum*, jeho jednání nesměruje ke *concordia*, ale jedná se o oportunistu, který chce vládnout.¹⁹⁴ Proti němu vystoupí Cerealis, který není podobný Agricolovým postojům. Zatímco Agricola vystupuje proti nepořímštěným a „přírodním“ barbarům a volí přísnost a válku, Cerealis mluví s již kultivovanými, apeluje na nebezpečí zničení sebe,¹⁹⁵ pokud budou prosazovat svou dřívější svobodu.¹⁹⁶ Pro Tacita to byla mimořádná příležitost proti vládě císařů ukázat, kam vede vláda barbarských vůdců.

Cerealis také mluví jinak i oproti Calgacovi. Zpupné chování a touhu po bohatství ztožňuje s germánskými vpády. Naopak Římané tak činili, neboť byli zavoláni na pomoc od samotných Galů. A oni jako správní spojenci jim skutečně pomohli odrazit germánskou hrozbu, která ohrožovala jejich svobodu. To Řím přináší jako první do Galie mír mezi kmeny a umožňuje jim prosperitu. Cerealis přiznává Galům, že takový stav vyžaduje udržovat armádu a oni musí za tuto službu platit daně, avšak na druhou stranu jim není nikdy odepřeno participovat na správě provincie. Cerealis také bagatelizuje vliv špatných správců a naopak vyzdvihuje dopady těch dobrých. Špatní jsou jako přírodní pohroma, jednou odezní, dobří však dávají možnost pro dlouhodobí rozkvět. A následně apeluje na zachování řádu, který jim umožnil uniknout z původního bídného stavu.¹⁹⁷ Cerealis tak podává zcela odlišnou perspektivu než Calgacus. Jak už bylo řečeno, má před sebou jiné publikum, které má již bohaté zkušenosti s římskou vládou. Ale i samotný řečník je velmi dobře obeznámen s mechanismy a především politickou doktrínou, kterou užívali Římané. Calgacus a jeho soukmenovci nemohli ze své pozice chápat výhody řádu a míru, Cerealis a Galové však mají před sebou evidenci a zkušenosti s Římem. Cerealis však není pouhý zprostředkovatel římské propagandy. Uznává chyby toho zřízení a chápe galskou nespokojenost. Radí však Galům nebouřit se a ihned jim nabízí způsob, jak se vyrovnat s oněmi nevýhodami. To vše činí nejen kvůli zachování bezpečnosti pro Řím, ale upozorňuje i na římskou moc. A právě proto Lavan spojuje tuto událost s Baudicou a Calgacem.¹⁹⁸ Tito barbaři totiž (Calgacus kvůli nepochopení římské doktríny, Baudica kvůli špatným správcům) nepochopili, že vzdor a absolutní touha po svobodě je přílišná a vede pouze k zničení jejich samotných. Tacitus se tak vypořádává s těmito osobnostmi nejen tím, že jsou poraženi statečnými Římany, ale i samotnou zvráceností jejich

¹⁹³LAVAN (2013), str. 146

¹⁹⁴LAVAN (2013), str. 145-147

¹⁹⁵Podobně píše první list Vologaesovi, kde argumentuje, že mír je prospěšný oběma stranám a jeho nepřátelství je marné. On totiž má jen své vojsko, kdežto Řím má celý svět. srov. *Ann.* 15. 13.

¹⁹⁶LAVAN (2013), str. 143

¹⁹⁷*His.* 4. 73-74.

¹⁹⁸LAVAN (2013), str. 153-155

počinání.¹⁹⁹ Je zcela evidentní, na čí straně Tacitus stojí.

A tak se mísí *belli civilis externique*,²⁰⁰ barbarské a římské zvyky. Tacitus si stýská, nebýt této vzpoury, která se dala předejít, bylo možné tyto vojáky užít proti vnějšému nepříteli a vést války pro šíření civilizace a šíření slávy říše. Civilis totiž byl velmi schopný a nebýt oněch pochybných císařů, bylo možno jej užít jako *exemplum* pro ostatní Galy.²⁰¹ Celý příběh o tomto povstání Tacitus navíc umocní tím, že se v průběhu vyprávění neustále připomíná neochotu a neschopnost římských velitelů zásobovat svá vojska potravinami. Straub zdůrazňuje, že následný výsledek je velmi obdobný a nepřidává mnoho nových informací. Cerealis vrací morálku vojska zpět řečí, která je apologií římského násilí.²⁰² Římané nabízejí to, co nikdy nedostanou pod vládou galských králů, *pax Romana* a římskou *libertas*. Tyto civilizační výdobytky nakonec uklidní situaci.²⁰³

4.6 Císař a války

Dalším aspektem císařské nečinnosti je samotný styl vedení války.

Bellum ea tempestate nullum nisi adversus Germanos supererat, abolendae magis infamiae ob amissum cum Quintilio Varo exercitum quam cupidine proferendi imperii aut dignum ob praemium. Ann. 1. 3. 7.

V té době zbývala již jen válka proti Germánům, která byla vedena spíše proto, aby byla zahlazena hanba ze ztráty vojska s Quintiliem Varem, než z touhy po rozšíření říše nebo pro přiměřený zisk.

Císaři především na svou popularitu, kterou získají s co nejmenším úsilím. Obávají se tak konfliktů, které mohou mít nepříjemnost v podobě starostí. Všechny konflikty proto raději ukončují, i když jejich odvoláním hrozba nezaniká a mír, kvůli kterému se války vedou, nenastal, jak jsme viděli na příkladu ukončení konfliktu Domitiana s Germány. V této ukázce Tacitus na samém začátku Letopisů popisuje velmi podobný přístup u císaře Augusta. A pokud války nelze ukončit, jsou vedeny ne kvůli správným důvodům, v tomto případě jako pomsta. A hned poté Tacitus udává regulérní důvody, proč by mělo *imperium* válčit, rozšíření říše a zisk, který je podmíněn, aby byl *dignus*, aby bohové byli stále nakloněni. Oba dva důvody totiž rozšiřují *slávu* říše a dávají možnost uplatnit schopným svou *virtus*.

¹⁹⁹LAVAN (2011), str. 304

²⁰⁰H. 4. 22. 5.

²⁰¹H. 4. 13. 1-3.

²⁰²STRAUB, str. 20-22

²⁰³STRAUB, str. 21; Lavan se domnívá, že Tacitus zde ústy Cerealia provádí vskutku obdivuhodnou řeč sofistů. Přesvědčí Galy, že odpadnutí způsobí pouze chaos. Je tedy lepší si svobodně vybrat pána než jej mít oktrojovaného. Navenek se tak jeví jako servi, ale tato volba byla ryze svobodná. Díky tomu se také stávají *victi* podobně jako Agricolovi vojáci v Británii. Ač oficiálně otroky, přesto participující na římském úspěchu a ctností. LAVAN (2013), str. 143-144

Nobis in arto et inglorius labor; immota quippe aut modice laccessita pax, maestae urbis res et princeps proferendi imperi incuriosus erat. Ann. 4. 32. 3.-4.

Má práce je omezena a neslavná. Vždyť vládl trvalý nebo málo rušený mír, neutěšené poměry v Římě a císař se nestaral o rozšíření říše.

A tak si Tacitus stěžuje čtenáři, že doba není nakloněna slávě a to mimo jiné kvůli nedostatku válek. Jedná se o jiný mír než v případě Agricoly a to ve dvou bodech. Za prvé jsou poměry neutěšené. Společnost není svorná a dochází k dekadenci, schopní lidé jsou upozadováni neschopnými a vláda připomíná tyranii. Za druhé *princeps* je nevšímavý k tomu, aby říši rozšiřoval o nová území a raději dává přednost zachovávat status quo, než aby vyvinul činnost.

Tacitus se kriticky v tom smyslu vyjadřuje na řadě míst. Tak například císař Claudius stahuje vojska od hranice s Rýnem, čímž se zbavuje zodpovědnosti za vedení války. Vojevůdci Domitiovi Corbulonovi nezbývá, než si povzdechnout a zavzpomínat na republikánskou dobu, kdy schopní rozhodovali sami za sebe, nebyli omezováni císařskými příkazy a zákazy.²⁰⁴ Zde nám Tacitus podává pravý důvod „císařského míru“.

Adversa in rem publicam casura: sin prospere egisset, formidolosum paci virum insignem et ignavo principi praegravem. Ann. 11. 19. 9.

Nezdary prý dopadnou na stát; kdyby však pořídil šťastně, že vynikající muž je nebezpečný míru a nečinnému císaři obtížný.

Císař zde jedná, jako kdyby šlo pouze o jeho osobu a ne o *gloria* státu. Prohra tak poškodí jeho reputaci věhlas, vítězství však, jak se domníval i Domitianus,²⁰⁵ vynáší do úřadu skvělé muže. Císař jim nemůže nabídnout tolik, je totiž *ignavus*. Tak se raději zdržuje u tohoto míru, který ambice a touha po *virtus* narušuje od mladých aristokratů. Výmluvou na mír však zakrývají pravý důvod, mají obavu z revolty, protože ovládají druhé strachem, sami se jich bojíce.²⁰⁶ Podobně se také vyjadřuje o dichotomii Nerona a Corbulona.²⁰⁷ Nero se obklopuje přepychem a řeckou kulturou, která je dekadentní,²⁰⁸ činí bezbožné kroky a navádí k tomu své poddané. Corbulo mezitím bojuje na východě o bezpečnost říše.²⁰⁹ Pokud už se rozhodne císař jít do boje, končí velkolepé tažení pouhými řečmi kvůli nereálnosti plánu.²¹⁰ Caligula tak přecenil své síly, že jeho velkorysé plány, které stále měnil, nenaplnil.²¹¹

²⁰⁴ *Ann.* 11. 20. 2.

²⁰⁵ *Agr.* 39. 3.

²⁰⁶ „The dislocation of politics from the public sphere to the palace resulted in a widespread detachment from the practice of politics; the great power of the few gave rise to bias, whether through adulation or hatred.“ KAPUST, str. 147

²⁰⁷ CLASSEN, str. 241-242; neochota a nezáměr Nerona o války viz CLASSEN, str. 237-240

²⁰⁸ DUDDLEY, str. 84

²⁰⁹ *Ann.* 14. 14.-23.

²¹⁰ srov. *Agr.* 39.

²¹¹ *Agr.* 13. 4.

Plures facilius munia rei publicae sociatis laboribus exsecuturos. Ann 1. 11. 6.

Více jich spojenými silami snáze zastane úkoly státní správy.

Tacitus v 11. kapitole první knihy Letopisů však cítí empatii s císaři. Chápe obtíže úřadu a rozumí, že je jednodušší se nezajímat. A tak v řeči Tiberia, který má čerstvé zkušenosti jako začínající císař, uvádí myšlenku, pokud není *princeps*, který by dokázal uřídit náročné úkoly, nechť je moc rozdělena. Císařové této doby jsou totiž vybrány nikoliv podle schopností a zkušeností, avšak spíše podle dědičného práva. Tacitus se obává, že taková linie bude rodit špatné vládcy, kteří nebudou schopní a ze strachu, že bude odhalena jejich slabost, si nenechají pomoci.²¹² Poté taková forma vlády se může dostat až do zvrácené podoby v podobě Agrippiny a Nerona.²¹³ Tacitus však zpozoroval změnu, která nastala v nástupnictví císařů. A tak přichází i jiný typ císaře.

4.7 Nový císař

Že byla Domitianova vláda pro Tacita bezprecedentní dokazuje v 45. kapitole Agricoly, kde popisuje zrušné procesy s odpůrci.

Nero tamen subtraxit oculos suos iussitque scelera, non spectavit: Agr. 45. 2.

Nero přece aspoň odvracel zrak, zločinné vraždy jenom nařizoval, ale nedíval se na ně.

Ne každý *princeps* byl natolik špatným. Tacitovi názory na císaře jsou totiž poměrně komplexní. Tacitus kritizuje a nejvíce opovrhuje především císaři Tiberiem, Caligulou, Claudiem, Neronem a Domitianem. Kapust se domnívá, že přísná kritika těchto císařů je především rétorický prostředek k tomu, aby Nerva a Traian vypadali v komparaci lépe. Také dodává, že ne všechno chování císařů lze považovat za státnický akt.²¹⁴

nam sicut ei non licuit durare in hanc beatissimi saeculi lucem ac principem Traianum videre... Agr. 44. 5.

Neboť mu sice nebylo dopřáno dožít se jasu této přešťastné doby a spatřit na trůně Traiana...

Tacitus má velikou víru v budoucího dobrého císaře.²¹⁵ A tak Traiana s Nervou považuje za průvodce šťastné doby, která naplní ideály, které ztělesňuje Agricola. Tak si to myslí Tacitus

²¹²Haeussler se domnívá, že Tacitus je pod stoickým vlivem, když přemýšlí o *princeps*. Svoboda může být nejen za republiky, ale i pod dobrým vládcem, který ji střeží. Dynastický prvek však považuje za tyranský a hrozí, že nebude zvolen nejlepší. HAEUSSLER, str. 243-244

²¹³Tacitus podtrhuje alarmující skutečnost, že *princeps* ze své *inertia* přenechává vládu své matce a děsí se jejího vlivu. CLASSEN, str. 246

²¹⁴KAPUST, str. 171

²¹⁵KAPUST, str. 120, 171

ve 44. kapitole *Agricoly*. Pokud je *Agricola* novým aristokratem, pak *Traianus* je novým císařem. Ten nenarušuje tradiční cíle a náplň *princeps*, nýbrž své schopnosti plně užívá k prospěchu říše a lidu římského. Nový císař se nebojí svých poddaných, avšak miluje je.²¹⁶

5 Shrnutí

Tacitovo pojetí války a jeho hodnocení je velmi složité a na první pohled plně oxymóronů. Pokud bychom vše z jeho díla vložili do jedné souvislé úvahy, tak by si některé myšlenky rozporovaly. To však není snad z důvodu Tacitovy nepořádnosti, ale spíše z jeho zájmu pojmout celé téma komplexně. I když lze polemizovat nad autenticitou výroků osob, které jsou v nepřátelství s Římem, přesto dokládají jedinečnou snahu autora zprostředkovat cizí pohled na římskou politiku, která se mohla římskému čtenáři jevit jako samozřejmost. Tato skutečnost však pro moderního čtenáře může být matoucí.²¹⁷ Tacitus totiž není revoluční spisovatel, co nabádá římské aristokraty k zamyšlení se nad nesprávností římské vojenské politiky. Naopak Tacitus svojí modlitbou k *Fortuně* dokazuje, že jeho myšlenky jsou pevně ukotveny v římském válečném diskurzu. *Calgacus*, *Civilis* i *Baudica* totiž nakonec prohrávají svůj boj před ctnostným a řádným římským aristokratem. Tacitus tak nevystupuje ve svém díle jako jedna osoba, avšak dává do svého díla několik mluvčích, kteří intertextuálně si protirečí, avšak dohromady utvářejí celkovou atmosféru, kterou chce Tacitus navodit. Tacitus tak zde vystupuje jako umělec, který se snaží vcítit do různých postav, jako historik popisující dějiny z pohledu římského aristokrata, který nevystupuje z římského diskurzu, a jako Tacitus osoba se svými individuálními názory.

Jak se tedy staví Tacitus k válkám? Jako první je třeba vyřešit vůbec nutnost válek. Jsou vůbec takové války nutné. *De Souza* hovoří o Tacitovi jako o válečném štváči.²¹⁸ To je však nepřesné. Tacitovi kladní hrdinové sice válčí, avšak vždy z důvodu nutnosti. *Agricola* válčí s *Britanniy*, aby nastolil klid v *Británii*. Přesvědčoval *Britanniy*, že mír je lepší než válka.²¹⁹ Aby již nikdy válečný stav nevznikl, musí však souhlasit celý region. I sebemenší vzpurná vesnice totiž je schopná narušit mír.²²⁰ Tacitus se skrze *Agricolu* také domnívá, že barbari, z důvodu nezájmu o podstatu věcí, nemohou rozumět skvělému římskému míru. A i kdyby snad mezi nimi se nacházel takový, jako byl *Calgacus*, který vedl úvahy velmi podobné římským, přesto nerozumí římským reáliím z důvodu vzdálenosti a odlišnosti. To vede k tomu, že vůči nim

²¹⁶Kapust se domnívá, že je pro Tacita důležitá dichotomie dobrého vládce, který miluje, a špatného, který se bojí a nenávidí. Jako opozita užívá *Traiana* a *Tiberia* a snaží se dokázat, že sama láska je zdaleka nejlepší ochrana života pro císaře. Láskyplný císař a milující poddaní poté tvoří stát bezpečný a silný, není třeba strachu ani na jedné straně. KAPUST, str. 167

²¹⁷STRAUB, str. 16

²¹⁸DE SOUZA, str. 103

²¹⁹*Agr.* 20. 1.

²²⁰*Agricolova* snaha zajistit si týl v obsazení *Irska* viz *Agr.* 24.

je nutné zasáhnout vojenskou silou, ničemu jinému by se totiž nepodvolili.²²¹ Tyto faktory, tedy snaha o mír mezi všemi obyvateli a zároveň jejich neznalost takového stavu, která vede k nepochopení a odporu, jsou důvodem, proč Agricola svádí bitvu na Mons Grapius. Agricola však by nikdy nesvedl bitvu proti někomu, kdo pochopil výhody římského míru a podvolil se římské moci. A sám jde jako příklad a jeho *moderatio* se tak pro barbary, ať už dobrovolně porobené, či poražené, stává příkladem k integraci do říše. Proč by Agricola nevedl bitvu za každou cenu můžeme vidět na jiném příkladu. Cerealis ve své řeči své barbarské spolubojovníky přesvědčuje o míru a porobě jako o jediné cestě, jak se vyhnout drtivé válce. Galové poslechnou a není tedy žádný důvod k válce.²²²

Avšak druhým extrémem je považovat Tacita za pacifistu. Na příkladu císařů, ale i některých správců, Tacitus ukazuje, že někdy se válka vést musí, protože neválčení by oslabilo stát a jeho *gloria*; také zdatní muži by byli zbyteční a plýtvat by se jejich potenciál k posílení státu.²²³ Ani jejich sláva a důstojnost by se nezvětšila. Pokud však císař je v takové situaci nečinný, poté jej Tacitus vnímá jako slabého a ustrašeného. Odmítá kvůli své domyšlivosti a strachu ze svržení, aby vynikli takoví ctnostní lidé a raději oslabuje stát, než by k sobě přizval zdatné aristokraty. Místo toho se obklopuje podobnými ustrašenými a závistivými lidmi.²²⁴ A když je nakonec i takový císař nucen vést válku, poté jeho zbabělé okolí demoralizují vojáky i velení a válku předčasně ukončují, aniž by dosáhli trvalého míru. Tacitus se domnívá, že takoví lidé jsou stejní v míru i ve válce. A protože v míru se chovají zpupně a jejich vláda je tyranská, nestačí jim ono Agricolovo *moderatio*. Překračují i ve válkách toto přirozené právo a *bellum iustum* je pro války jimi vedenými pojem velmi vzdálený.²²⁵ Pro Tacita je totiž důležitá netečnost. Agricola a jemu podobní jsou neteční v tom, že zbytečně nevyvolávají rozepří kvůli své *gloria*, na druhou stranu vědí, kdy zakročit, aby podpořili slávu státu. Za to jiní, když by se měla vést válka, jen nečinně přihlížejí.²²⁶

A jaké jsou vlastně správné důvody k vedení války? Tacitus odmítá jako legitimní důvod vedení války ekonomické a mocenské snahy. Válka se totiž nemá vést ze zpupnosti a libovůle. Naopak správné důvody jsou u Tacita především: bezpečnost, ochrana spojenců a šíření slávy státu a císaři, jak jsme mohli vidět na příkladu Agricoly. Jedině tak lze dosáhnout přízně od bohů a šťastný konce pro Římany, tedy vítězství trvalého římského míru. Tacitus si je totiž vědom, že síla barbarských kmenů je značná a pouhá civilizační výhoda nestačí. Pokud tedy v Římě vítězí takoví jedinci, Tacitus doufá, že alespoň budou mít přízeň bohů, kteří znesváří okolní barbarské kmeny, takže říše nebude moci být kým napadena.²²⁷

²²¹ Agr. 18.

²²² His. 4. 72.

²²³ Ann. 11. 19.

²²⁴ Ann. 12. 49

²²⁵ Agr. 39.

²²⁶ Tiberiovo váhání způsobí větší potíže. His. 3. 41.-44.

²²⁷ Ger. 33. 2.

Velmi složitý vztah má Tacitus také k římskému imperialismu. Jak bylo výše řečeno, Tacitus odmítá nespravedlivé svévolné války. A tak se staví i k dobovačné politice Říma. Tacitus souhlasí s římskou výbojnou politikou a obhajuje ji před barbary, které stylizuje do role nechápavých, skrze činy a slova kladných hrdinů jeho díla. Dokazuje, že římský mír zlepšuje životní úroveň obyvatel, rozšiřuje jim možnosti a obzory, ale především je jim darován klid. Na základě reciprocity Řím od nich vyžaduje *moderatio*. Tacitovi se takový stav jeví jako nejlepší. Avšak Tacitus za touto argumentací schovává axiom římské bezpečnosti. Substancí všech římských výbojů je zlepšení bezpečnostní situace. Tacitus celou tuto politiku obhajuje ohrožením říše před barbarskými kmeny.²²⁸ Zároveň kritizuje bezpráví spáchané na porobených obyvatelích a upozorňuje na špatné příklady, které by si oni porobení mohli vytvořit. Ty mohou vést až k rebeliím, když noví obyvatelé budou vnímat mír za horší stav než válečnou vřavu. Navíc sami barbaři inklinují k takovým to vzorům a násobí rozklad říše a jejich spojenců. To může vést k *discordia* a totálnímu rozvratu státu, jaký nastal na konci republiky.²²⁹ Tacitus svým dílem apeluje na římského čtenáře, aby zachovával tradiční římskou doktrínu i za cenu služby pod špatným císařem. Důležitější totiž není osobní oběť na oltář svobody, avšak oběť pro větší slávu a moc věčného Říma.

²²⁸Barbarské kmeny jsou náchylné k násilí. Je nutné je podrobit. viz *Agr.* 21. 1.

²²⁹Nebo v „roce čtyř císařů“ srov. *His.* 3. 68.

6 Reference

6.1 Prameny

1. TACITUS, Publius Cornelius. *Z dějin císařského Říma: Dějiny; Život Iulia Agricoly; Germánie; Rozprava o řečnících*. Praha: Svoboda, 1976. Antická knihovna.
2. TACITUS, Publius Cornelius. *Letopisy*. III. přepracované vydání. Praha: Svoboda, 1975. Antická knihovna.
3. TACITUS, Publius Cornelius a FISHER, Charles Denis., ed. *Annales ab excessu divi Augusti*. Oxford: Clarendon Press, 1906.
4. TACITUS, Publius Cornelius a FURNEAUX, Henry., ed. *Opera Minora*. Oxford: Clarendon Press, 1900.
5. TACITUS, Publius Cornelius, HALM, Karl, Georg ANDRESEN a Erich KÖSTERMANN, ed. *P. Cornelii Taciti Libri qui supersunt: Germania, Agricola, Dialogus de oratoribus*. Tom. II, fasc. 2. Octavum edidit. Lipsiae: Teubner, 1957. Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana.
6. TACITUS, Publius Cornelius a WOODMAN, A. J., ed. *Agricola*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. Cambridge Greek and Latin classics. ISBN: 978-0-521-87687-2.
7. TACITUS, Publius Cornelius. *Germania*. Přeložil, napsal komentář a úvod RIVES B. J. Oxford: Clarendon Press, 1999. Clarendon ancient history series. ISBN: 0-19-924000-0.
8. AUGUSTIN. *O boží obci: knih XXII*. Přetisk prvního vydání. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1284-3.
9. AUGUSTUS a MOMMSEN, Theodor ed. *Res gestae Divi Augusti*. Berolini: Apud Weidmannos, 1883.
10. CAESAR, Gaius Iulius. *Zápisky o válce galské*. Praha: Naše vojsko, 1986.
11. CAESAR, C. Julius a HOLMES, T. Rice, ed. *C. Iuli Commentarii Rerum in Gallia Gestarum VII A. Hirti Commentarius VII*. Oxonii: e Typographeo Clarendoniano, 1914. Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis. Dostupné také z: <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:latinLit:phi0448.phi001.perseus-lat1:7>
12. CICERO, Marcus Tullius. *O povinnostech: rozprava o třech knihách věnovaná synu Markovi*. Praha: Svoboda, 1970. Antická knihovna.

13. CICERO, Marcus Tullius. *O zákonech: latinsko-české vydání*. Praha: OIKOYMENH, 2017. Knihovna antické tradice. ISBN: 978-80-7298-173-1.
14. CICERO, Marcus Tullius a MILLER, Walter, ed. *De Officiis*. Cambridge: Harvard University Press, 1913.
15. PLINIUS a NĚMEČEK, František, ed. *Kapitoly o přírodě*. Praha: Svoboda, 1974. Antická knihovna.
16. PLINIUS, starší a MAYHOFF, Karl, Friedrich, Theodor, ed. *Naturalis Historia*. Lipsiae: Teubner, 1906. Dostupné také z: <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:latinLit:phi0978.phi001.perseus-lat1:27>
17. SENECA. *O klidu duševním a jiné rozpravy*. 3. vyd. Praha: Hendrich, 1941. Bibliotéka Henriada.
18. SENECA, L. Annaeus a BASORE, John W., ed. *Moral Essays: volume 1*. London and New York: Heinemann, 1928. Dostupné také z: <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:latinLit:stoa0255.stoa012.perseus-lat1:1>
19. GERBER, Arnold, GREEF, Adolf a JOHN Constantin *Lexicon Taciteum*. Lipsiae: B.G. Teubner, 1903.

Zkratky

- *De vita et moribus Iulii Agricolae* Agr.
- *De origine, situ, moribus ac populis Germanorum* Ger.
- *Historiae* His.
- *Annales ab excessu divi Augusti* Ann.
- *Res gestae Divi Augusti* RGDA
- *De providentia* Prov.
- *Naturalis Historia* Nat.
- *Commentarii de Bello Gallico* Bel. Gall.

6.2 Literatura

1. BADIAN, Ernst. *Roman imperialism in the late republic*. Bristol: Western Printing Services Ltd., 1968.
2. CLARKE, Katherine. *An Island Nation: Re-Reading Tacitus „Agricola“*. The Journal of Roman Studies. 2001, 91, 94-112. ISSN: 1753-528X.
3. CLASSEN, Carl Joachim, VIELBERG, Meinolf, ed. *Die Welt der Römer: Studien zu ihrer Literatur, Geschichte und Religion*. Berlin: W. de Gruyter, 1993. Untersuchungen zur antiken Literatur und Geschichte. ISBN: 978-3-11-013840-5. (str. 225-245)
4. CONTE, Gian Biagio. *Dějiny římské literatury*. Druhé, revidované a doplněné vydání. Praha: KLP-Koniasch Latin Press, 2008. ISBN 978-80-86791-57-9.
5. CRISCITELLI, Rocco. *An alternative to facts: Camillus, Calgacus and their speeches*. Classicum. 2018, 44 (1), 2-19. ISSN: 0155-0659.
6. DUDLEY, Donald Reynolds. *The world of Tacitus*. London: Secker & Warburg, 1968. ISBN: 0-436-13900-6.
7. DE SOUZA, Philip a FRANCE, John, ed. *War and peace in ancient and medieval history*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008. ISBN: 978-0-521-81703-5. (str. 76-106)
8. ELIADE, Mircea. *Posvátné a profánní*. Praha: Křesťanská akademie, 1994. ISBN: 80-85795-11-6.
9. GARNSEY, P. D. A. a WHITTAKER, C. R., ed. *Imperialism in the Ancient World: the Cambridge University Research Seminar in Ancient History*. Cambridge: Cambridge University Press, 1978. Cambridge Classical Studies. (str. 166-191)
10. HAEUSSLER, Reinhard. *Tacitus und das historische Bewusstsein*. Heidelberg: Carl Winter-Universitätsverlag, 1965. Bibliothek der klassischen Altertumswissenschaften. Neue Folge. 2. Reihe. (str. 233-266; 275-280)
11. HAMMER, Dean. *Roman Political Thought. From Cicero to Augustine*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. ISBN: 9781139031073. (str. 321-357)
12. KAPUST, Daniel J. *Republicanism. Rhetoric and Roman Political Thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011. ISBN: 9780511976483. (str. 111-172)

13. KOSTIAL, Michaela. *Kriegerisches Rom?: zur Frage von Unvermeidbarkeit und Normalität militärischer Konflikte in der römischen Politik*. Stuttgart: F. Steiner, 1995. ISBN: 3515067752 (str. 117-132).
14. KUŤÁKOVÁ, Eva a VIDMANOVÁ, Anežka. *Slovník latinských spisovatelů*. Voznice: Leda, 2004. ISBN 80-7335-042-4.
15. LAVAN, Myles. *Slavishness in Britain and Rome in Tacitus Agricola*. The Classical Quarterly, New Series. 2011, 61 (1), 294-305. ISSN: 1471-6844.
16. LAVAN, Myles. *Slaves to Rome: Paradigms of Empire in Roman Culture*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. ISBN: 9781139199025.
17. MAREK, Václav. *Hannóniův Periplús*. Zprávy Jednoty klasických filologů. 1968, 10, 11-26. ISSN: 0231-6455.
18. MAREK, Václav. *Řím - město a svět mezi mírem a válkou*. in: FISCHEROVÁ, Sylva a STARÝ, Jiří. *Mýtus a geografie*. Svět, prostor a jejich chápání ve starých a nových kulturách. Praha: Herrmann a synové, 2008. ISBN: 978-80-87054-13-0
19. MENDELL, Clarence W. *Tacitus: The man and his work*. New Haven: Yale University Press, 1957.
20. RAAFLAUB, Kurt, ed. *War and peace in the ancient world*. Malden, Mass.: Blackwell Publishing, 2007. The Ancient world: comparative histories. ISBN: 978-1-4051-4526-8. (str. 225-255)
21. ROSENSTEIN, Nathan. *War and Peace, Fear and Reconciliation at Rome*. in: RAAFLAUB, Kurt, ed. *War and peace in the ancient world*. Malden, Mass.: Blackwell Publishing, 2007. The Ancient world: comparative histories. ISBN: 978-1-4051-4526-8.
22. BARTON, A. Carlin. *The Price of Peace in Ancient Rome*. in: RAAFLAUB, Kurt, ed. *War and peace in the ancient world*. Malden, Mass.: Blackwell Publishing, 2007. The Ancient world: comparative histories. ISBN: 978-1-4051-4526-8.
23. RADKE, Gerhard, ed. *Politik und literarische Kunst im Werk des Tacitus*. Stuttgart: Ernst Klett, 1971. ISBN: 3-12-963900-4.
24. STRAUB, Johannes. *Imperium et Libertas. Eine Tacitus-Reminiszenz im politischen Programm Disraelis*. in: RADKE, Gerhard, ed. *Politik und literarische Kunst im Werk des Tacitus*. Stuttgart: Ernst Klett, 1971. ISBN: 3-12-963900-4.

25. STEINMETZ, Peter. *Die literarische Form des Agricolas des Tacitus*. in: RADKE, Gerhard, ed. *Politik und literarische Kunst im Werk des Tacitus*. Stuttgart: Ernst Klett, 1971. ISBN: 3-12-963900-4.
26. SCHOTTLAENDER, Rudolf. *Römisches Gesellschaftsdenken: die Zivilisierung einer Nation in der Sicht ihrer Schriftsteller*. Weimar: H. Böhlaus Nachfolger, 1969. (str. 97-129)